

העמק דבר לפרשת וישלח

פרק לב (המשך)

פרק לב, ד

ד וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב מַלְאָכָיִם לְפָנָיו אֶל-עֵשָׂו אָחִיו אֲרֻצָּה שְׁעִיר שָׂדֵה אָדוֹם:

וישלח יעקב. קודם שבא מחנימה לא ירא כלל. שהרי עדיין לא נתקיימה הבטחת הקדוש ברוך הוא והשיבותיך אל האדמה הזאת. אבל משבא לעבר הירדן וראה מחנה אלהים, הבין כי כאן מתחלת קדושת הארץ. וכבר נתקיים הבטחה זו. ושוב אינו מובטח כלשון הקב"ה כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי וגו', וביארנו לעיל דאח"כ אפשר שיהא נעזב ח"ו. ואף על גב שהוא ביקש בתפלתו ושבתי בשלום אל בית אבי ועדיין לא הגיע לשם. מכל מקום ירא שמא לא נתקבלה תפלתו, על כן פחד לבבו שהוא נדרש להשמר מעשו. וכן הוא ברבה אר' יהודה בר סימון כך אמר לי הקב"ה שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך תאמר עד כאן היו התנאים. ועוד עיין להלן פסוק י'.

(הרחב דבר. אמנם אחר כל הסברות מבואר ברבה (עה,ב) שלא הייתה עצה נכונה וגם זה מן השמים כדאיתא כיוצא בזה בגיטין פרק הנזקין (נו,ב) על ריב"ז משיב חכמים אחר כך השיב הקב"ה חכמתו של יעקב וחשב מחשבות ונפל בפח. ויש להעמיק יותר, כי אחרי שראה יעקב שלא הצליח במה שרצה להסתיר עניין הלוכו מלבן. וטוב היה אלו גלה ללבן כמו שכתבתי לעיל. שוב רצה לעשות כן בעשו להתגלות לפניו, אבל גם בזה לא הצליח, וטוב היה יותר אלו הסתיר את בואו לא"י עד שובו ליצחק. וכבר רמזה תורה בפרשת דברים רב לכם טוב את ההר הזה פנו לכם צפונה. והדרש שקשה לכלכל התגלות לעשו אלא הצפינו עצמכם כל שאפשר. ומעשה אבות הכל אות לבנים.).

שדה אדום. אף על גב שעיקר דירת עשו היה עדיין בא"י עד שוב יעקב ולא יכלה הארץ לשאת אותם. מכל מקום כבר היה לו אחוזת נחלה בארץ שעיר והייתה נקראת שדה אדום. ושלח יעקב לשם ולא למקום עיקר דירתו. ונראה שהיה חושש שמא משום כבוד אביו לא יעורר מדנים ובלבו תהא שמורה שנאתו עד עת מצוא על כן שלח לשדה אדום, ואם לא היה שם באותה שעה יהיו מודיעים אותו ובזה יבחן אם יצאה השנאה מלבו אם לא.

פרק לב, ה

ה וַיֵּצֵא אֹתָם לְאָמֵר כֹּה תֹאמְרוּן לְאֲדֹנָי לְעֵשָׂו כֹּה אָמַר עֲבָדְךָ יַעֲקֹב עִם-לְבָן גִּרְתִּי וְאַחַר עַד-עֲתָה:

לאדוני לעשו. קראו אדוני גם שלא בפניו למען יזהרו עבדיו שלא יקלו בכבודו ומוראו גם שלא בפניו כי חברך חבא אית ליה.

ואחר עד עתה. לפייסך משום שלא היה בידי במה לקבל פניך במנחה כמו שהיה נהוג להביא שי למורא. ובמד' קהלת איתא שאמר אדון מרומא לר' אלעזר בן שמוע אפשר דעביד מלכותא על מגן. ועתה.

פרק לב, ו

וַיְהִי-לִי שׁוֹר וַחֲמוֹר צֹאן וְעֶבֶד וְשִׁפְחָה וְאֶשְׁלָחָה לְהַגִּיד לְאֲדֹנָי לְמִצְאָתוֹ בְּעֵינָיִךְ:

ויהי לי שור וחמור וגו' ואשלחה להגיד לאדוני היינו לקבל המתנה שאשלח לך. ולא היה בזה מוסיף קנאה בהודיעו כי עשה עושר, כי עשירות בלי גדולת הנהגה אינו עניין לעשוי לקנאות, אחר שהיה כבר גדול בהנהגה עד שהיו לו ארבע מאות איש הסרים למשמעתו.

פרק לב, ז

ז וַיֵּשְׁבוּ הַמַּלְאָכִים אֶל-יַעֲקֹב לֵאמֹר בָּאנוּ אֶל-אַחִיךָ אֶל-עֵשָׂו וְגַם הִלְךְ לְקִרְיַתְךָ וְאַרְבַּע-מְאוֹת אִישׁ עִמּוֹ:

באנו אל אחיך. ולא אמרו אדוניך כמו שאמר יעקב להם לאדני לעשו. משום שאין ד"א לעבד לומר לאדונו לשון אדוניך כדאיתא במסכת ר"ה דף ל"א ב' לעניין תלמיד ורב. לאו אורח ארעא למימרא לרבי רבך.

וגם הולך לקראתך. כאשר חשבת לבחינה אם אינו מפויס מסתמא ילך למלחמה. באמת הוא יוצא למלחמה. והיינו לשון וגם.

וארבע מאות וגו'. מה מובן על מה הוא הולך. כי באמת לא אמר עשו להם דבר כדרכי מלכים הראשונים אשר בגאותם לא דברו דבר עם מי שאינו כדאי לכבודם.

פרק לב, ח

ח וַיִּירָא יַעֲקֹב מְאֹד וַיֵּצֵר לוֹ וַיַּחַץ אֶת-הָעֵם אֲשֶׁר-אִתּוֹ וְאֶת-הַצֹּאן וְאֶת-הַבְּקָר וְהַגְּמָלִים לְשָׁנָיִם מִחֲנוֹת:

ויירא יעקב מאד. נפל פחד בלבבו.

ויצר לו. מזה שנפל פחד בלבבו הצר לו כי מזה הבין שרעה נגד פניו.

(הרחב דבר:) וזהו פירש הפסוק שמואל א' י"ז כ"ד וכל איש ישראל בראותם את האיש וינוסו מפניו וייראו מאד. ולפי סדר העניין היה לכתוב להפך וייראו מאד וינוסו מפניו אלא הכי פירושו וינוסו מפניו ומזה וייראו מאד מעצם המלחמה כי חשבו שלא יהיה אחרית לטוב. וכן הוא ודאי דרך מלחמה טבעית כמו שאמרו סוטה (מד,א) תחילת נפילה ניסה. אם לא שהולך בדרך נס כמו שהיה לבסוף מלחמת גלית ובשאר מקומות. שאף על גב שלבם נשבר מכל מקום נתגברו

בנס. אבל בדרך הטבע אינו כן, וכן יעקב צר לו מן הפחד שהרגיש. וכן אמר דוד המלך ע"ה העבר חרפתי אשר יגורתי. כי חרפה הוא להבוטח בה' לגור. כמו שאמרו ובוטח בה' ישוגב ועל זה אמר הנביא (ישעיה נ"א יב-יג) מי את ותראי וגו' ותשכח ד' עשך וגו' ותפחד תמיד כל היום וגו'.

ויש לומר עוד שהצר לו על עיקר השליחות. שהתבונן על השגיאה מה שהחזיק באזניו ועורר קרבות בעצמו.

ויחץ את העם וגו'. ולא כתיב שחצה את הילדים. מובן מזה שהילדים שמרם אצלו. ואם כן קשה מה שאמר אם יבא עשו אל המחנה האחת והכהו והיה המחנה הנשאר לפליטה. הלא אם יבא אל המקום שעמד יעקב ובניו והכהו. מאי נפקא מינה שיהא המחנה השנית לפליטה. אלא ברור היה אצלו שלא יהרוג לא אותו ולא אחד מבניו שהרי כבר הוא מובטח מהקב"ה שלא יכלה הוא וזרעו שהמה כמו הוא בעצמו כמו שכתבתי לעיל כ"ח ט"ו. ומזה הטעם גמירי דלא כלי שבטא. אלא ירא מנכסיו ועבדיו ושפחותיו. ובתפלה של יעקב מבואר שהיה ירא גם שמא יהרוג הנשים.

ויש לדעת דכל הכנה זו שעשה בזו השעה לא היה אלא באותו יום שחשב שמא יבוא עשו מיד וילחם עמו אבל אח"כ כשראה שלא בא והבין שעשו לן בדרך על כן לן גם יעקב וגם עבר הנחל ובבוקר כבר נתחזק לבבו ע"י המלאך ושוב לא עשה הכנה זו. ועיין להלן ל"ג א'.

פרק לב, ט

ט ויאמר אם-יבוא עשו אל-המחנה האחת והכהו והיה המחנה הנשאר לפליטה:

אל המחנה האחת. בלשון נקבה לא כמו בכל העניין דכתיב מחנה בלשון זכר. הוא משום שהעמיד המחנה החלוש והגרוע בראש לפניו. ואם יכה יהיה החלוש מוכה.

פרק לב, ט

ויאמר יעקב אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק ה' האמר אלי שוב לארצך ולמולדתך ואיטיבה עמך:

אלהי וגו. הקדים שבח לתפלה כדאיתא בעבודה זרה (ז,ב). וכבר בארנו בתפלת אברהם על סדום (לעיל יח,כג) שלא הקדים שבח לתפלה, היינו משום שהיה בעודנו עומד בתפלה קבועה, אבל יעקב כבר התפלל מנחה. והנה נפל עליו פחד פתאום והשעה נחוצה לפי מחשבתו, על כן התפלל מיד והקדים שבח כדין.

אלהי אבי אברהם. המיוחד להגנה כמו שכתבתי לעיל.

ואלהי אבי יצחק. באשר עיקר תפלתו היה בשביל המחנה של עבדים ושפחות ובשביל הנשים אשר המה פרנסת האדם וזהו מדתו של יצחק.

ה' האמר אלי. לפני יציאתי מחרן.

ואיטיבה עמך. היינו דבר ה' (לעיל לא,ג) ואהיה עמך וכמו שכתבתי שם שעיקר הבטחה זו הייתה לשמרו מעשו נגד חששת רבקה אלא משום שבלשון ואהיה עמך אינו מבואר שמירת הנשים, כמו שכתבתי בספר שמות ד' כ'. על כן אמר שמשמע לו כונת ה' בהבטחה זו גם על הטבה, מלבד שמירת גופו, שעל זה כבר מובטח הוא מברכת אברהם שלא יכלה זרעו ואם כן מובטחים יעקב ובניו. ועל כורחך באה הבטחה זו על הטבה גם כן. אלא שלא נתבאר איכות ההטבה. וראוי לדעת אשר ביאר הנביא בדבר ה' פועל הרבה וכמו שכתבתי בספר שמות י"ט ט"ו עיי"ש.

פרק לב, יא

יא קִטְנֹתַי מִפֶּלַח הַחֲסָדִים וּמִפֶּלַח הָאֱמֶת אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת-עֲבָדְךָ כִּי בְמַקְלִי עֲבַרְתִּי אֶת-הַיַּרְדֵּן הַזֶּה וְעַתָּה הֵייתִי לְשִׁנֵי מַחְנוֹת:

ומכל האמת. תרגם אונקלוס ומכל טבון. ולא כתרגומו בכל מקום וקשוט. ועיין ברמב"ן שפירש החסדים הקיימים יקראו אמת וכן הוא לשון הפסוק וה' אלהים אמת אלהים חיים ומלך עולם ופירושו במדרש רבה פרשת אמור (כו,א) דסוף הפסוק מפרש מהו וה' אלקים אמת בשביל שהוא אלקים אמת ומלך עולם, היינו שהוא נצחי, וכמליצת הגמרא במסכת שבת (קד,א) קושטא קאי וכך הטוב שהוא ניצחי מיקרי אמת.

ואמר יעקב דשתי טובות עשית עמדי היינו החסדים שהוא העושר ומכל האמת שבחרו להיות ממנו מזרעו אומה הנבחרת להיות נצחית ולזה עצמו תרגם אונקלוס ומכל טבון הטוב שהוא אמת.

כי במקלי וגו'. זהו ביחוד על החסדים.

פרק לב, יב

יב הַצִּילֵנִי נָא מִיַּד אָחִי מִיַּד עֵשָׂו כִּי-יָרָא אֹתוֹ פָּן-יָבֹוא וְהַכִּי אִם עַל-בָּנָיִם:

אם על בנים. אם נפרש שחשש שיכה האם והבנים יחד וכמשמעות החיצוני מסוף התפלה ואתה אמרת וגו' ושמתי את זרעך וגו' קשה דלפי זה כוון יעקב לדבר ה' אל אברם אחרי הפרד לוט מעמו ושמתי את זרעך כעפר הארץ אשר אם יוכל איש למנות וגו' ואם כן למאי שינה לשון הברכה ואמר כחול הים. ותו, מה זו הוכחה שלא יהרוג חלק מהבנים ותתקיים הברכה בהנשאר. אלא ודאי לא ירא בשביל הבנים כלל שהמה כמוהו ממש. ועוד עיין להלן כ"ג ורק חשש על נשיו שהמה יגיבו על בניהם ובשביל שאשתו כגופו אמר **והכני.** ומה גם שמוזהר שלא יקח נשים אחרות אפילו אחרי מותן, שהרי לבן אמר או לבניהן אשר ילדו אם כן חשש שלא תגרע ירושתן ע"י בני אשה אחרת, ועל זה כרת ברית עמו שלא ישא נשים על בנותיו. דמשמעו אפילו אחר מיתה. והראיה שהרי באזהרת ואשה אל אחותה לא תקח וגו' הוצרך הכתוב לפרש בחייה הא בלא זה משמע גם לאחר מיתה.

פרק לב, יג

יג וְאַתָּה אֲמַרְתָּ הַיֵּטֵב הַיֵּטֵב עִמָּךְ וְשָׁמַתִּי אֶת-זְרַעְךָ כְּחֹל הַיָּם אֲשֶׁר לֹא-יִסְפָּר מְלֵב:

ואתה אמרת היטב היטב עמך. זה הלשון לא בא בדבר ה' אלא כמו שכתבתי לעיל כ"ב ב וכ"ד נ"א כי מה שמוכח שזהו דעתו ורצונו ית' זה נקרא גם דברו ואמרו. ומשמעות היטב איטיב שהטבה שלי תהא מועלת גם לאחר, ותהיה הטבה כפולה ופירש יעקב היכן משמע מדבר ה' כך ממה שאמר לאברהם ושמתיו את זרעך כחול הים זה נאמר לאברהם בשעת העקידה ונתבאר שם לפי העניין שינצחו את הקמים עליהם שלא ישטפם, כמו חול הים שהושם גבול לים שלא ישטוף הארץ. והברכה שנאמרה לאברהם היא כמו שנאמרה ליעקב שקיבל ברכת אברהם ונכלל בזה המשל כמו דחול הים מגין על אם של החול שהיא הארץ כך יש להוכיח מזה דזרעו יגינו על אמם גם כן, והיינו הטבה כפולה.

וסיים עוד אשר לא יספר מרב. דלא נימא כי בזה אינו מוכרח דקאי על כל בניו שיצילו את אמותיהם שהרי משמעות כחול הים הוא גם כן שהרבה יהיו נשטפים. על כן סיים דברכה זו נכלל גם כן רבוי ממש אשר לא יספר מרוב. וזה ודאי קאי על כל שבט דכולם בכלל הזרע. ואם כן כמו כן כולם יגינו על אמם. והא שנכלל בזה המשל כחול הים שהרבה יהיו נשטפים היינו מכל שבט יהיו הרבה נשטפין, ומכל מקום יהיו מגינים שלא ישטפו כולו.

פרק לב, יד

יד וַיֵּלֶן שָׁם בְּלִילָה הַהוּא וַיִּקַּח מִן-הַבָּא בְּיָדוֹ מִנְחָה לְעֵשָׂו אָחִיו:

וילן שם וגו'. אחר שראה שעשו לא בא באותו יום החליט בדעתו לבטל מערכת המחנות וללון במנוחה כאן ולשלוח מתנה.

מן הבא בידו. לאפוקי עבדים ושפחות שלא נתן מתנה מהם משום שאסור למכור וליתן לגוי שמפקיעו מן המצות, כדאיתא בגטין (מג,ב) וגם יש בזה צער להם לצאת מרשות יעקב לעשו וזהו שדקדק בלשון מן הבא בידו. וכדאיתא בקידושין (כב,ב) דבהמה הנמשכת בקול קנאה, דהילוך דידה אדעתא דמרא הוי כמו שמשכה בידו. מה שאין כן אדם שהולך לדעתו אינו נקנה עד שימשכנו בידו ממש וזהו מן הבא בידו שבא מאליו והוא כמו בידו היינו שאין להם דעת ולא עבדים ושפחות שיש להם דעת.

פרק לב, טז

טז גַּמְלִים מִיְּנִיקוֹת וּבְנֵיהֶם שְׁלֹשִׁים פְּרוֹת אֲרָבָעִים וּפְרִים עֲשָׂרָה אֲתַנֵּת עֲשָׂרִים וְעִירֹם עֲשָׂרָה:

גמלים מיניקות ובניהם שלשים. לפי הדרש הוא בנאיהם והוציאו זה משום דאיתא בבבא בתרא פרק הספינה (עח,ב) המוכר את החמור מכר את הסייח. ומפרש בגמרא באומר לו היא מניקה. ומשום שהיא בהמה טמאה ואין דרך לאכול החלב על כן לא אמר שהיא מניקה אלא

משום הולד. ואם כן למאי פירש הכתוב ובניהם. הא כתיב מיניקות וממילא בניהם בכלל. אלא הפירש בנאיהם. מצאתי.

פרק לב, יז

יז וַיִּתֵּן בְּיַד-עַבְדָּיו עֶדֶר לְבָדוֹ וַיֹּאמֶר אֶל-עַבְדָּיו עֲבְרוּ לִפְנֵי וְרוּחַ תְּשִׂימוּ בֵּין עֶדֶר וּבֵין עֶדֶר:

עדר עדר לבדו. כל עדר היה מתחלה בפני עצמו כדאיתא בפרק הפועלין דאסור להכניס לדיר מין ומינו ושאינו מינו משום פריצותא דעבדי שמא ירביעו על שאינו מינו. משום הכי היה כל עדר לבדו והוא הזהירם לצורך השעה והעניין עשר ישימו עוד ריחו בין העדרים.

פרק לב, יח

יח וַיֵּצֵא אֶת-הָרֵאשׁוֹן לֵאמֹר כִּי יִפְגְּשְׁךָ עֵשׂוֹ אָחִי וּשְׂאֵלְךָ לְאִמֶּר לְמִי-אַתָּה וְאָנֹכָה תִּלְךָ וּלְמִי אֵלֹהִים לְפָנֶיךָ:

ואנה תלך. לפי התשובה שמסר בפניהם אינו אלא על למי אתה ועל למי אלה לפניך. ואם כן יש להבין למאי אמר בשאלה ואנה תלך. וגם הכי מיבעי ואנה אתה הולך. אלא שלימדם בזה דעת, שאף על גב שיראו את עשו הולך לדרכו ואינו שב מכל מקום גם המה ילכו הלאה ולא ישובו בחזרה. והיינו שהבינו בלשון ואנה תלך ולא ואנה אתה הולך אלא עשו יהא מבין שהמה ילכו בברור בכל אופן, וכן עשו. והיינו שאמר יעקב לעשו קח נא את ברכתי אשר הובאת לך (להלן לג,יא) דמשמעו לא שיקבל ממנו כעת, אלא כבר הובאת לך לשדה אדום ע"י עבדיו שלא חזרו כלל, **וכל זה** הוא למוד ותורה לזרעו אחריו בגלות כמו שאמר הרמב"ן ז"ל.

פרק לב, כ

כ וַיֵּצֵא גַם אֶת-הַשְּׂנִי גַם אֶת-הַשְּׁלִישִׁי גַם אֶת-כָּל-הַהֹלְכִים אַחֲרֵי הָעֵדְרִים לֵאמֹר פְּדוּבֵר הַזֶּה תִּדְבְּרוּן אֶל-עֵשׂוֹ בְּמִצְאָכֶם אֹתוֹ:

גם את כל ההלכים. לא בא לרבות את הרביעי והחמישי דאם כן לא שייך לשון כל על שני הנותרים דכל משמעו שלשה לפחות, ולא היה אלא חמש עדרים. אלא פירש כל ההולכים דבכל עדר הלכו כמה עבדים לפי צורך העדר, וצוה את כולם.

במצאכם אתו. הוסיף להזהיר את האחרונים דאפילו לא ישאל עוד עשו כי יבין מעצמו מתשובת הראשון והשני מכל מקום במוצאם אותו יאמרו זה כדי שיצלול באזני עשו בשמעו פעם אחר פעם ל' לעבדך ליעקב לאדוני לעשו.

פרק לב, כא

כא וַאֲמַרְתֶּם גַּם הִנֵּה עַבְדְּךָ יַעֲקֹב אֶחָרִינוּ כִּי-אָמַר אֲכַפְּרָה פָּנָיו בְּמַנְחָה הַהֹלֶכֶת לִפְנֵי וְאַחֲרָיו-כֵּן אֲרָאָה פָּנָיו אוֹלִי יִשָּׂא פָּנָי:

ואמרתם וגו'. ועוד הוסיף דבר להאחרונים. באשר מנהג היה בשעה שמקבלים פני האדון להביא מנחה אפילו כשאינו חוטא ובא להתנצל, מכל מקום אם בא להתנצל תהיה המתנה חשובה ביותר. משום הכי הזהיר את המאחרים שכבר יכיר אשר כי הוא מתנה מרובה יותר מקבלת פני אדון על כן יאמרו כי אמר אכפרה פניו וגו'. משום הכי המתנה מרובה, וכיר עשו כי הוא נכנע כל כך, ולשון רכה תשבר גרם ויתמלא רחמים.

פרק לב, כב

כב ויתעבר המנחה על-פניו והוא לן בלילה-ההוא במחנה:

והוא לן בלילה ההוא במחנה. פירש הרמב"ן לא ישן באהלו במטה כדרך האדון אלא ישן עם עבדיו במחנה על הארץ וכן הפירוש בספר יהושע ח' ט' וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העם שלא ישן באוהל בפני עצמו כדרך המלך או שר הצבא אלא לן בתוך העם.

פרק לב, כג

כג ויקם בלילה הוא ויקח את-שתי נשיו ואת-שתי שפחתיו ואת-אחד עשר ילדיו ויעבר את מעבר יבק:

ואת אחד עשר ילדיו. לכאורה מהראוי היה להעביר את החפצים תחלה משום שמא יפגע עשו בילדים בשעה שימצאום סמוך לנחל ויעקב יהיה מעבר השני עם החפצים. אלא כמו שאמרו שמעולם לא ירא על הילדים דגמירי דלא כלי שבטא (בבא בתרא קטו,ב) משום הכי העביר תחלה הילדים ואמותם עמהם שע"י הילדים יהיו ניצולים גם המה כפי התפלה. אבל רק אחד עשר ילדיו לקח. ולא את דינה, שלא הייתה מובטחת ואח"כ כשראה שאין עשו סמוך לנחל לא היה ירא להעביר את הכל. והנה כתיב כאן על האמהות לשון שפחות משום שהמה סייעו להעביר את הבנים וכדומה כדרך שפחות שנוחות לטורח וכיוצא בזה (בבא בתרא קכז,ב) אמר עבדי הוא וחזר ואמר בני הוא נאמן דמשמש לי' כעבדא קאמר. וכן להלן (לג,א) כתיב גבי העמדה לפני עשו השפחות שנוחות לקבל הכאה אם תהיה ח"ו על כן העמידן ראשונה.

פרק לב, כד

כד ויקחם ויעברם את-הנחל ויעבר את-אשר-לו:

ויקחם ויעברם את הנחל. הוא מיותר אלא הפירוש העבירם בחזרה את הנחל כדי שאח"כ יסייעו להעביר את אשר לו, שכבר היו בעלי כח וגבורה כמבואר לעיל ל"א מ"ו להלן במעשה שכם. על כן עתה שראה שאין עשו סמוך העבירם עמו ויעבר את אשר לו.

פרק לב, כה

כה ויותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו עד עלות השחר:

עד עלות השחר. שאז אינו שולט כח הדין וכח הקדושה מתחזק. על כן משך המלאך עצמו ממנו.

פרק לב, כו

כו וַיֵּרָא כִּי לֹא יָכַל לוֹ וַיִּגַע בְּכַף-יָרְכוֹ וַתִּקַּע כַּף-יָרְכוֹ יַעֲקֹב בְּהַאֲבָקוֹ עִמּוֹ:

בהאבקו עמו. הוא מיותר וכבר דרשו חז"ל על זה בחולין (צא,א) אכן לפי הפשט הפירוש בהאבק יעקב עמו, שעד כה נאבק המלאך את יעקב. ועתה רצה למשוך את ידו ממנו וחזר יעקב ונאבק את המלאך. ומשום הכי נענש ותקע כף ירכו וזה היה בשביל שמדתו של יעקב היה אהבת השלום במדה גדושה כמו שכתבתי לעיל על כן כאן שהיה לו לנוח גם כן בהמשך המלאך ממנו ועבר על מדתו משום הכי נענש.

(הרחב דבר: וזהו כלל גדול כשאדם רגיל במדה טובה נעשה עליו כנדר, כמו שאמר הר"ן במסכת נדרים (פא,ב). ואח"כ כשעובר עליו הרי זה נענש. כמו שאמרו הריב"ן שלהי מס' מכות דף כ"ד א' בד"ה כגון ראב"ש כו' אלמא בחייו הוי רגיל לדקדק בכך ולפיכך הקפיד הקב"ה כו' וגמרא מפורשת היא בברכות (ו,ב) ד"ה כל מי שרגיל לבא לבהכ"נ ופעם א' לא בא, הקב"ה משאיל עליו, אם לדבר מצוה הלך נוגה לו, ואם לאו אין נגה לו. ודוקא משום שרגיל במדה טובה זו. ועיין מה שכתבתי סוף פרק וישב בשם מדרש חז"ל).
ועוד יש לומר שבא ללמדנו לדורות ומעשה אבות אות לבנים בזה כאשר יבואר לפנינו (פסוק לב,לג).

פרק לב, כז

כז וַיֹּאמֶר שְׁלַחֲנִי כִּי עָלָה הַשָּׁחַר וַיֹּאמֶר לֹא אֲשַׁלְּחֶךָ כִּי אִם-בְּרַכְתָּנִי:

כי עלה השחר. ואין עת להאבק מטעם הנ"ל.

פרק לב, כט

כט וַיֹּאמֶר לֹא יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר עוֹד שָׁמַךְ כִּי אִם-יִשְׂרָאֵל כִּי-שְׂרִית עִם-אֱלֹהִים וְעַם-אֲנָשִׁים וַתּוֹכַל:
יאמר עוד שמך. כמו שהיה לא יאמר. אבל אומות העולם קוראים רק בשם יעקב וכמו שאמרו לעיל (יז, ה).

כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל. דרך לשון המדבר להיות מוסיף והולך והיה לו לאמר כי שרית עם אנשים ועם אלהים וכאן הוא להפך לפי הפשט יש לומר כלפי שנקרא יעקב באחזו בעקב עשו ונתבאר לעיל שהוא בשני אופנים א. בעת שיעקב בגדולה אוחז את עשו בעקבו שלא ילד ויתפשט גם הוא במלכותו. ב. ובשעה שיעקב בשפלות מבקש להאחז בעקב עשו ולא תחת יד אחרים הפראים ביותר. ואמר לו המלאך כי אינך צריך לזה השם. כי בשעה שתהיה בגדולה אינך צריך לאחוז בעקב עשו שלא יתפשט גם הוא. שהרי שרית עם אלהים

שהוא שר שלו ותוכל. ובשעה שתהיה בשפלות ובגלות לא תהיה צריך כל כך להאחז בעקב עשו כי שרית עם אנשים. היינו עם כל אנשים ומלכיות אפילו המה פראים בהליכתם ותוכל לכולם.

(הרחב דבר: והיינו שדרשו חז"ל בחולין (צב,א) רמז לו שעתידיים שני שרים לצאת ממנו ראש גולה שבבבל ונשיא שבא". הקדימו חז"ל את ראש גולה שעליו בא הרמז כי שרית עם אלהים. דלעניין דין בבל עדיף מא". ואף על גב שהמה אלהים ומוסמכים. וכמו שאמרו התוספות חולין דף י"ח ב'. ועם אנשים זה נשיא שבא"י שהיה גדול באמת ממעלת ראש גולה שבבבל משום הכי כתיב תחלה אלהים ואח"כ עם אנשים.)

פרק לב, ל

ל וַיִּשְׁאַל יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר הַגִּידָה-נָא שְׁמֶךָ וַיֹּאמֶר לְמָה זֶה תִּשְׁאַל לְשְׁמִי וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ שֵׁם:
הַגִּידָה נָא שְׁמֶךָ. ידוע שמות המלאכים אינו אלא לפי כחם ופעולתם שלזה נוצרו ובאו לעולם. ואם כן רצה לדעת מה כחו בפרטות ויהי לתועלת כשתהא השעה נצרכת לזה הפרט.
למה זה תשאל לשמי. מה תהא אתה נצרך אלי הלא אתה מתפלל לפני ה' אשר הוא כח כל הכחות. ועיין מה שכתבתי שמות כ' כ'.
ויברך אתו שם. כאשר הניחו הודה לו וברכו עבור זה.

פרק לב, לא

לא וַיִּקְרָא יַעֲקֹב שֵׁם הַמָּקוֹם פְּנִיָּאל כִּי-רָאִיתִי אֱלֹהִים פְּנִים אֶל-פְּנִים וַתִּנְצַל נַפְשִׁי:
ותנצל נפשי. לזה בא הרמז בשם פניאל ביו"ד מדבר בעדו כמו שפנים שלי נתגברו בכח אלהי על המלאך.

פרק לב, לב

לב וַיִּזְרַח-לוֹ הַשֶּׁמֶשׁ כַּאֲשֶׁר עָבַר אֶת-פְּנּוֹאֵל וְהוּא צֹלַע עַל-יָרְכוּ:
ויזרח לו השמש. לרפוא מכאב המכה כפירוש רש"י. אבל אז קרא את המקום פנואל באשר ראה כי **והוא צולע על ירכו.** דעד כה היה סבור שצולע מחמת הכאב וכשיסור הכאב יעמוד על רגליו כמו שהיה. ואם כן לא נתגבר המלאך כלל. אבל עתה סר הכאב והוא צלע על ירכו והבין כי גם המלאך נתגבר עליו מעט. ואם כן נתגברו שניהם על כן קרא פנואל מלשון רבים. ובא ללמדנו איך להתנהג עם מתקוממיו שלא להתחר עמהם ביותר וכאשר יסור הפחד ראוי להניח את הרודף לילך לדרכו. ובא האות על זה.

פרק לב, לג

לג על-כן לא-יאכלו בני-ישראל את-גיד הנשה אשר על-כף הירך עד היום הזה כי נגע בכף-
ירך יעקב בגיד הנשה:

על כן וגו'. לזכור לדורות מה שאירע לאבינו יעקב.

כי נגע בכף ירך. ראש האבר המתנענע בהילוך האדם לזה בא הסימן בו בגיד הנשה. שלא
יהא אדם קשה כגיד וכדאיתא במסכת תענית פ"ג לעולם יהא אדם רק כקנה ולא יהא קשה
כארז.

פרק לג

פרק לג, א

א וישא יעקב עיניו וירא והנה עשו בא ועמו ארבע מאות איש ויחץ את-הילדים על-לאה
ועל-רחל ועל שתי השפחות:

ועמו ארבע מאות איש. הודיע הכתוב כי עוד היה רחוק ממנו במרחק שלא היה מכירו אלא
משום שראה איש מרחוק ומחנה של ד' מאות איש עמו הבין שהוא עשו.

ויחץ. ולא חצה עוד לחלק ולעשות לשני מחנות כאשר עשה אתמול. ואף על גב שהיה לו עוד
מנאי לדבר שהרי ראהו מרחוק מכל מקום שוב בטח לבו ממעשה המלאך שלא יכה לשחת
מאומה. אך סימני הכנעה ראה יפה שעליו לעשות, כי עוד אפשר שיכה עשו הכאה קלה כמו
שנקע ירך יעקב ע"י המלאך. על כן עשה פעולה זו.

ועל שתי השפחות. כבר ביארנו דמשום הכי כתיב כאן השפחות דכוון להעמידן ראשונה
שנחות לקבל הכאה אם תהיה.

פרק לג, ב

ב וישם את-השפחות ואת-ילדיהן ראשנה ואת-לאה וילדיה אחרנים ואת-רחל ואת-יוסף
אחרנים:

ואת לאה וילדיה. ולא כתיב את ילדיה כמו בכולן משום שהיה חסר דינה כדאיתא במדרש.

פרק לג, ג

ג והוא עבר לפניהם וישתחו ארצה שבע פעמים עד-גשתו עד-אחיו:

וישתחו ארצה וגו' עד אחיו. אל אחיו מיבעי כמו יוגש יעקב אל יצחק. אלא האי עד ולא עד
בכלל כמו מראש ועד רגליו וכדאיתא בערכין דף י"ח ב' שהוא אינו בכלל. ולא הגיעו עוד אליו
ממש. משום הכי וירץ עשו לקראתו.

פרק לג, ד

ד וירץ עשו לקראתו ויחבקהו ויפל על-צוארו וישקהו ויבכו:

ויבכו. שניהם בכו. בא ללמד שגם יעקב נתעורר עליו לשעה זו אהבה לעשו וכן לדורות בשעה שזרע עשו מתעוררים ברוח טהרה להכיר את זרע ישראל ומעלתם אז גם אנחנו מתעוררים להכיר את עשו כי אחינו הוא וכמו שרבי היה אוהב אמתי לאנטונינוס וכן הרבה.

פרק לג, ה

ה וַיִּשָׂא אֶת-עֵינָיו וַיִּרְא אֶת-הַנָּשִׁים וְאֶת-הַיְלָדִים וַיֹּאמֶר מִי-אֵלֶּה לָּךְ וַיֹּאמֶר הַיְלָדִים אֲשֶׁר-חָנַן אֱלֹהִים אֶת-עַבְדְּךָ:

וישא את עיניו. שהיו עומדים מרחוק לראות איך יהיה עם יעקב. **הילדים.** שאתה רואה הן אשר חנן וגו' ולא אמר סתם אשר חנן וגו' שלא יחשוב כי גם הנשים המה בנותיו שהרי לא היו זקנות כמו יעקב. וישא עין להסתכל בהן אולי ישא לעצמו. אבל כאשר פירש הילדים. הבין כי הנשים הנה אמהות.

פרק לג, ו

ו ותגשן השפחות הנה וילדיהן ותשתחווין:

ותגשן וגו'. רמז להן או הודיעם כי ילכו.

ותשתחווין. כתיב כאן על האמהות בל"נ משום שהלכו שתיהן יחד ובניהן טפלים להן, וניכרת היה השתחווותן יותר מה שאין כן בלאה שהיו ילדיה ששה סביב לה וניכרים יותר לכן כ' וישתחוו בלשון זכר.

פרק לג, ז

ז ותגש גם-לאה וילדיה וישתחוו וְאַחַר נָגַשׁ יוֹסֵף וַרְחֵל וַיִּשְׁתַּחֲווּ:

נגש יוסף ורחל. ידוע פירש רש"י על פי המדרש ויש לומר עוד שהראה יוסף בזה שאוחז מדת יעקב להכניע עצמו לפני אויביו משום הכי הקדים להשתחוות ולא כשאר בנים שלא עשו אלא מדעת אביהם ולא מדעת עצמם. מה שאין כן יוסף אחד מדת אביו בזה הפרט כמו שאמרו להלן מ"ט כ"ד וכן לדורות היו מלכי ישראל מכנעים עצמם כמו שראינו מנהג אחאב עם מלך ארם, אלא שלא היה אז שעת הכושר לכך, אבל מדת של יעקב ניכרת היטב.

(הרחב דבר: ויש לדעת עוד שהיה זה בהשגחה מן השמים שלא יהיה בנימין שהיה אז בעבור משתחוה לעשו עם אמו דעובר ירך אמו הוא. ועתה כשהלך יוסף תחלה הייתה רחל כמשתחוה ליוסף ולא לעשו. ומזה הטעם אמר שמואל הנביא (ש"א ט"ו) על שבט בנימין כי ראש שבטי ישראל אתה. הוא מיוחס יותר מכל שבטי ישראל, ואמר לשון שבטי ישראל ולא אמר יעקב משום שנולד משעה שנקרא שמו ישראל. ועל זה רמז בתהלים (כב, כד) יראי ה' הללוהו כל זרע יעקב כבודו וגורו ממנו כל זרע ישראל. ופירש בויקרא רבה (ג, ב) יראי ה' הללוהו אלו גירי הצדק כל זרע יעקב כבודו אלו כל השבטים וגורו ממנו כל זרע ישראל זה

שבט בנימין שבא באחרונה והוא מהטעם שכתבתי והיה יחס בנימין שלא השתחוה לעשו. וידוע באגדה דמדרכי התפאר בפני המן שהוא מזרע בנימין שלא השתחוה לעשו).

מי לך כל המחנה. רעו יגיד על משמעות שאלה זו כמו מי אלה לך. שמשמעו שידוע שהם שלו אבל אינו יודע לקרוא בשם היחס אם בניו או עבדיו. כך המשמעות כאן, הבין שכל המחנה יש להם שייכות ליעקב באשר שאל את הראשון והשיבו לעבדך ליעקב וגו'. ושוב לא שאל. אבל לא האמין בעצמו שיהא כל המחנה מתנה לו, על כן חשב אולי יש להם יחס אחר ליעקב והולכים לעניין אחר. והשיב כי כולם למצוא חן וגו'.

פרק לג, ט

ט וַיֹּאמֶר עֲשׂוּ יֵשׁ-לִי רֵב אַחֵי יְהִי לְךָ אֲשֶׁר-לְךָ:

יש לי רב אחי וגו'. דבשני אופנים נותן אדם לחברו מתנה. א' עבד לאדונו כדי לרצותו. ב' עשיר לעני הנצרך מכל שכן אם העני הוא אחיו. על זה אמר יש לי רב אחי. א' כי אינני נצרך וגם הב' כי אינני אדון כי אם אח. על כן **יהי לך אשר לך.** אתה נצרך לזה הסך כמוני.

פרק לג, י

י וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל-נָא אִם-נָא מְצֵאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ וְלִקְחֶתָּ מִנְּחֹתַי מִיָּדַי כִּי עַל-כֵּן רָאִיתִי פָּנֶיךָ כִּי עַל כֵּן וְגו'. בזה שתקבל ממני הדורון יהא נראה שראיית פניך הוא כראות פני אלהים. היינו שאתה אדון לי.

ותרצני. וגם יהא נראה בזה שרציתי. אבל אם לא תקח ממני יהא נראה או שאין אתה אדון לי. או שלא רציתי ואני חפץ שיהא ניכר גם שניהם.

פרק לג, יא

יא קח-נא את-בְּרַכְתִּי אֲשֶׁר הִבָּאת לְךָ כִּי-חַנּוּנִי אֱלֹהִים וְכִי יֵשׁ-לִי-כָל וַיִּפְצַר-בוּ וַיִּקַּח:

קח נא את ברכתי. גם לפי טעם השני שאני כאח נותן לאחיו. ראוי שתקבל ברכתי. ואמר כאן ברכתי. דמשמעו הוא סך הראוי להתברך בו אפילו לעשיר. ואני איני צריך לה כלל. **כי יש לי כל.** ומובן בזה שנוי לשון שתחלה אמר מנחתי ועתה אמר ברכתי. דתחלה אמר שיקבל בתורת עבד לאדונו עתה אמר בתורת אח לאחיו אפילו הוא עשיר. **אשר הובאת לך.** כבר ביארנו שמוליכי המתנה נצטוו להוליך לשדה אדום אפילו לא יקבלום בדרך. ועשו כן וכבר הובאת לשם. ופירש ויפצר בו ויקח. נתרצה לקבלם ולא ישיב בחזרה.

פרק לג, יב

יב וַיֹּאמֶר נִסְעָה וְנָלְכָה וְנָלְכָה לְנַגְדְּךָ:

ואלכה לנגדך. כפירוש רש"י בשוה לך. והוא כמו שביארנו הפסוק עזר כנגדו. לפי צרכיו תעזרהו כך הפירוש כאן לפי הילוכך אלך גם אני. כי הבין גם הוא שיעקב מוכרח לילך בנחת. ורצון עשו היה בזה שיגיע יעקב לשדה אדום ושם יחלק לו כבוד כיד המלך בביתו.

פרק לג, יג

יג וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲדֹנָי יְדַע כִּי-הִילָדִים רַפִּים וְהֵצֵאן וְהִבָּקֵר עָלוֹת עָלַי וּדְפָקוּם יוֹם אֶחָד וּמְתוּ כָל-הֵצֵאן:

כי הילדים רכים וגו'. ויהי קשה עליך העכוב כל כך.

ומתו כל הצאן. דבשביל הילדים והבקר עוד היה מקום לומר שימהרו מעט הדרך, וכאשר יראו שהמה חולים מפני זה אז ינוח ויתעכב יעקב עד שישובו לבריאותם. ואם ירצה עשו אז למהר לביתו ילך לו. אבל מכאן יכולים לילך יחדיו ושמה לא תזיק להם המהירות. משום הכי הוסיף דצאן הוא בהמה חלושה, ואם יהיו נדפקים יום אחד ומתו. ולא תועיל עוד ההתעכבות להתרפא.

פרק לג, יד

יד וַעֲבַר-נָא אֲדֹנָי לִפְנֵי עַבְדּוֹ וְאָנִי אֶתְנַהֲלָה לְאִטִּי לְרַגְלֵי הַמְּלֹאכָה אֲשֶׁר-לִפְנֵי וּלְרַגְלֵי הַיְלָדִים עַד אֲשֶׁר-אָבֵא אֶל-אֲדֹנָי שְׁעִירָה:

ולרגל המלאכה אשר לפני. הוסיף עוד טעם שאיני כדאי שילך עתה לשעיר לקבל כבוד מעשו כי כל עוד לבו במלאכת שמירת הצאן וגידול בנים אינו יכול לקבל כבוד ולהלוך נגד החיים בדרך ארץ הראוי.

עד אשר אבא. בעצמי.

אל אדני שעירה. ויהי לבי פנוי לכך.

פרק לג, טו

טו וַיֹּאמֶר עֲשׂוֹ אֲצִיגָה-נָא עִמָּךְ מִן-הָעַם אֲשֶׁר אֵתִי וַיֹּאמֶר לְמָה זֶה אֲמַצָּא-חַן בְּעֵינַי אֲדֹנָי:

אציגה נא עמך. לשמירה ולשרתך ובזה נכלל גם כן השגת כבוד מעשו שנותן עבדיו לשמירתו. **ויאמר למה זה אמצא וגו'.** נכלל בזה שתי כוונות. א' כשואל למה זה אמצא חן שתכבדני ותשתדל הרבה בזה. ב' למה זה. מה אני צריך לזה.

אמצא חן וגו'. ולא תשלח עמי מאנשיך כלום כי תהיה חברתם עלי למשא. והבין מזה עשו שהתחברות יעקב עמו באהבה לא היה אלא לצורך השעה ולא נוח לפניו להתרועע עמו ואת אנשיו ברגילות וכאשר כן באמת עין יעקב היא לשבת בטח בדד כמו שכתבתי להלן מ"ו ד' ובספר דברים ל"ג כ"ח ועל זה קפיד עשו ולא דיבר עמו יותר, אבל לא מצא לבבו להרע לו.

פרק לג, טז

טז וַיֵּשֶׁב בַּיּוֹם הַהוּא עָשׂוּ לְדַרְכּוֹ שְׁעִירָה:

לדרכו. ברוגז מעט ולא נפטרו זה מזה בנשיקה כמו לבן אלא הלך לו שעירה. ומשום הכי לא הלך עוד יעקב לשעיר לקבל ממנו כבוד. אחר שראה פני עשו שאינו עמו עוד.

פרק לג, יז

יז וַיַּעֲקֹב נָסַע סֹכְתָה וַיֵּבֶן לּוֹ בַּיִת וַלְמִקְנֵהוּ עָשָׂה סֹכֶת עַל-כֵּן קָרָא שְׁם-הַמָּקוֹם סֹכֹת:

ולמקנהו עשה סכות. פירשו חז"ל במגילה דף י"ז שעשה יעקב בסכות שנה ומחצה. למדו חז"ל זה משום שאי אפשר לפרש כמשמעו שעשה למקנהו ממש סכות. דאין צאן נדרש לזה כלל. אלא לגדר. אלא על כורחך הפירוש שעשה לעצמו ובניו סכות. לשני ימות הקיץ. ואחר שכן על כורחך הפירוש ולמקנהו בשביל סיבת מקנהו שמשום הכי נתעכב כל כך בדרך ולא הגיע לאביו וגם לא לבית אל להקים נדרו הכל היה משום מקנהו שהבין שצריכים לנוח כל כך

(הרחב דבר: וכבר ביארנו לעיל י"ג ג' שגם אי אפשר עשה כיוצא בזה. ועוד עיין ס' דברים ג' י"ט שמשה רבינו הורה לעבור על איזה דבר הגון בשביל שמירת המקנה ומכל מקום אין כל האופנים שוין, ויש הרבה להזהר בזה שיהא משקל צדק. ויעקב אבינו נענש על זה שהווי כדאיתא במגילה שם. ובבראשית רבה פ' פ"א איתא שנתבקרה פינקסו על איחור הנדר ולא נתקבל הטעם של שמירת המקנה באותה שעה. וכבר נתבאר לעיל שצווי ה' שוב אל ארץ אבותיך לא היה על יותר. ולא עבר אלא על הנדר.)

פרק לג, יח

יח וַיָּבֵא יַעֲקֹב שְׁלָם עִיר שְׁכָם אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנַעַן בְּבֵאוֹ מִפְּדַן אֲרָם וַיַּחַן אֶת-פְּנֵי הָעִיר:

עיר שכם. פירש הכתוב עיר. בשביל שמדבר באותה פרשה באדם ששמו שכם. משום הכי פירש הכתוב שבא לעיר ששמה שכם. ועוד יש לומר כלפי דכתיב באברהם עד מקום שכם שאז לא היה עדיין עיר באותו מקום. משום הכי כתיב ביעקב עיר שכם.

בבאו מפדם ארם. מיותר ללמדנו שזה המקום הראשון שהיה ראוי לבא מפדן ארם לא"י דזה שהיה בהר הגלעד. מחנים, סכות, לא היו אלא בשביל המקנה, בעבר הירדן ארץ מקנה. **ויחן את פני העיר.** לפי הפשט. לא נכנס לדור בעיר, אלא חנה בחוץ לעיר ונקרא פני העיר. והוא כמדתו של יעקב להיות בדד. ולא מעורב עם אומות העולם. וברבה איתא חננן את הפנים שבעיר שלח להם דורונות ואם כן פירש ויחן נתן חן וכבוד. מזה יש ללמוד דרך ארץ איך להתנהג בדרך.

חלקת השדה. מקום חלק בלי הרים וגבעות, ועוד היום ידוע זה המקום המצוין בא"י שהיא ארץ הרים ובקעות.

פרק לג, כ

כ וַיִּצַב-שֵׁם מִזְבַּח וַיִּקְרָא-לוֹ אֵל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל:

אל אלהי ישראל. במדרש איתא קרא לעצמו אל ואין הכונה שקרא לעצמו אל ח"ו, אלא הפירוש שקרא לעצמו ישראל, ומשום הכי נקרא הקב"ה אל אלהי ישראל, היינו שהתפלל לפני המזבח אלהי אברהם ואלהי יצחק ואלהי ישראל. ונענש בשביל זה במעשה דינה כדאיתא במדרש רבה והיינו שאף על גב שאמר לו המלאך שיהיה נקרא ישראל, אבל מכל מקום עוד לא נקרא מהקב"ה כך. וכדאיתא פרק גיד הנשה דחכמים ס"ל דגיד הנשה בסיני נאמר מדכתיב על כן לא יאכלו בני ועדיין לא נקרא שמו ישראל.

(הרחב דבר: ולא תקשה ממה שכתוב להלן כי נבלה עשה בישראל. הרי דהתורה קראה אותו ישראל גם לפני דבר ה'. אבל העניין, דודאי האומה בכללה זרע יעקב כבר הייתה מכונה בשם ישראל כמו אומה ישראלית, ופירש זה השם שקיומה למעלה מן הטבע בכל דבר, כאשר יבואר עוד בפרשה הסמוכה. אבל מכל מקום אין כל יחיד מן האומה זו נקרא כן אלא כל אחד לפי מעשיו, אם הוא מישראל אשר בו יתפאר הקב"ה או רק מקהלת יעקב. על כן שפיר כתיב הלשון כי נבלה עשה בישראל. פירש באומה הישראלית לשכב את בת יעקב אבי האומה. ומכל מקום יעקב לבדו עוד לא נתברר דהוא נקרא ישראל, עד שקרא אותו הקב"ה ישראל. משום הכי בפסוק דגיד הנשה דכתיב בני ישראל דמשמעו בני האיש שנקרא שמו ישראל מוכח שלאחר מתן תורה נכתב זה הפסוק. אבל יעקב שקרא את עצמו בשם ישראל נענש במעשה דינה. מיהו כל זה לחכמים דסבירא להו דגיד הנשה בסיני נאמרה. אבל ר' יהודה ס"ל במקומו נאמר. אם כן כבר נקרא יעקב בדבר המלאך ישראל. ואם כן לא היה בזה עונש שקרא עצמו ישראל ויבואר עוד לפנים בזה).

פרק לד

פרק לד, א

א וַתֵּצֵא דִינָה בַת-לָאָה אֲשֶׁר יָלְדָה לְיַעֲקֹב לְרָאוּת בְּבָנוֹת הָאָרֶץ:

ותצא דינה. ותבא מיבעי שהרי דירת יעקב הייתה חוץ לעיר והיא באה העיר לראות בבנות הארץ. אלא משמעות ותצא מחין ערכה וכבודה, שנכנסה לראות במחול ובשמחת בנות הארץ, ויציאת חוץ מגדר הראוי מיקרי יציאה. והיינו דאיתא ריש מס' שבת (ב,א) תנא הכנסה הוצאה קרי לה. והטעם על זה משום דבשבת אסור להביא מרשות הרבים לרשות היחיד. אם כן כשמביא מרשות הרבים נקרא הוצאה ממקומו הראוי לו.

אשר ילדה ליעקב. הוא מיותר. מבואר דהרתה לנו הכתוב דהסיבה ההייתה משום שילדה ליעקב. ולפי פשוטו הוא משום חשיבותו של יעקב שחפץ בבת יעקב.

(הרחב דבר: אבל לא נתיישב בזה כל כך. שהרי עדיין לא היה מוכח דלהכי לקחה וישכב אותה משום שהייתה בת יעקב ורק להלן שמל עצמו ונזדרז כתיב שהוא מפני שחפץ בבת יעקב. אבל לפי הדרש הוא משום שיעקב אבינו נענש על שקרא עצמו ישראל. וענין זה העונש לזה החטא, הוא על פי הבנת מאמרם ז"ל ברבה פרשת תולדת. אברהם נקרא שמו ישראל והביאו ראיה מפסוק. יצחק נקרא שמו ישראל והביאו ראיה. ולכאורה אם כן אמאי כתיב בפירש זה השם ביחוד גבי יעקב. ותו קשה, באמת הא כונת ישראל הוא על הנהגה למעלה מהטבע. ואברהם גם כן התנהג במדה זו. ואמאי לא נקרא שמו ישראל. אלא הענין. דכל הוא כונת ישראל הוא על הנהגה למעלה מהטבע בהגנה. ויצחק בפרנסה. ועדיין היה חסר מדה השלישית עד שבא יעקב ונשלם עם לבן ועשו בדרך נס. משום הכי נקרא ישראל שכבר נשלמו בו כל הנהגות האדם. מה שאין כן אברהם ויצחק לא נשלם במ עדיין מדה זו של למעלה מן הטבע. אלא דמכל מקום מכונים ברמז בשם ישראל היינו בפרט הגנה ופרנסה. ומעתה קרא יעקב עצמו בשם ישראל באשר נשלם בו מדת השלום גם כן. וזה היה שלא במדת דרך ארץ לקרוא עצמו בשם המעלה, על כן נענש במדת השלום. במעשה שכם ודינה שהגיעה לו צרה זו במדת השלום והאהבה שהיה ביניהם. כל זה לדעת המד"ר שהוא כחכמים דר' יהודה (חולין קא,ב). מה שאין כן לר' יהודה כבר נקרא שמו ישראל ואם כן יש לבאר טעם הסיבה באופן אחר. דהנה אנו אומרים אלהי יעקב והוא אמר אלהי ישראל. דבאמת נכלל בשם אלהי אברהם הגנה מן האויבים אם בדרך הטבע רק בהשגחה פרטית אם בדרך נס. וכן אלהי יצחק בפרנסה גם כן משמעו כך, וכן אלהי יעקב בשמירת שלום גם כן בין שבא בהשגחה פרטית בדרך הטבע בין בדרך נס. אבל יעקב אבינו כסבור שמדת השלום כשהיא בדרך הטבע אינה טעונה השגחה פרטית, שהרי תליא גם כן בדעת האדם שרוצה במדה זו ולא נצרך להשגחה אלקית ית' בזה המדה אלא בשעה שבאה בנס כמו במעשה לבן ועשו. ומשום הכי אמר אלהי ישראל (לג,כ). אבל באמת אינו כן דגם במידה זו תליא בהשגחה פרטית שתבוא לברכה אפילו בדרך הטבע. והראה הקב"ה שיצאה בת יעקב אירעה סיבה נוראה על פי השלום ומשום הכי יש לומר אלהי יעקב וכלשון הפסוק בספר שמות ג,ו.)

פרק לד, ב

ב וַיֵּרָא אֶתְּהָ שְׁכֶם בֶּן-חָמוֹר הַחִוִּי נְשִׂיא הָאֶרֶץ וַיִּקַּח אֶתְּהָ וַיִּשְׁכַּב אֶתְּהָ וַיֵּעֲנֶה:

ויקח אתה. לביתו וחדרו.

וישכב אתה. כבר נתבאר בספר ויקרא ט"ו ל"ה דבכל מקום דכתיב בשכיבת אשה לשון אותה משמעו באונס. וברצון כתיב עמה. אם לא שיש לזה איזה דרש. והכי נמי כתיב אותה שהיה באונס.

ויענה. אי אפשר לפרש באונס כמו שכתב הרמב"ן והוכיח מלשון דכתיב בתמר ויענה וישכב אותה. אבל אינו דומה. דשם כתיב תחלה ויענה משמע דעינה בתפיסתה ואח"כ שכבה, מה

שאינן כן הכא כתיב להפך אלא כדאיתא ביומא עז, ב ויענה מביאות אחרות. ופירש רש"י שלא כדרכה. ובאמת הכי איתא במדרש רבה (פ,ה). אבל בכונה הגמרא קשה לפרש הכי. דאם כן לימא ויענה שלא כדרכה ותו, הא בקידושין כב, ב איתא - מי נימא דשלא כדרכה אין לה הנאה גם כן. ואם יש לה הנאה אינו עיניו. אלא הכי פירושו דדינה חשבה דבמה שנבעלה בזנות מערל שוב לא יהיה לה בעל כהגון לה לעולם. וכדאיתא במדרש רבה שצעקה ואני אנה אוליך את חרפתי עד שנשבע לה שמעון שיקחנה. והיינו ויענה מביאות אחרות שנצטערה שלא תבעל עוד. ועיין מה שכתבתי בספר דברים כ"ב כ"ד גם כן בזה הכונה.

פרק לד, ג

ג וַתִּדְבֹק נַפְשׁוֹ בְּדִינָה בֵּת-יַעֲקֹב וַיֹּאחֲזֵב אֶת-הַנֶּעֱרָר וַיִּדְבֹּר עַל-לֵב הַנֶּעֱרָר:

ותדבק נפשו. לחיות עמה חיי אישות על פי חכמתה.

ויאהב את הנערה. אהבת עונג ביפיה.

וידבר וגו'. שלא תדאג מי יקחנה לאשה. כי הוא נשיא הארץ יקחנה.

פרק לד, ה

ה וַיַּעֲקֹב שָׁמַע כִּי טָמְא אֶת-דִּינָה בְּתוֹ וּבְנָיו הָיוּ אֶת-מִקְנֵהוּ בַּשָּׂדֶה וְהִחָרֵשׁ יַעֲקֹב עַד-בְּאֵם:

כי טמא. לשון טומאה על ביאת זנות של פנויה לא נאמר אלא על ביאת אדם פחות הערך לפי ערכה וכדאיתא ביבמות (סח,ב) כהנת דמיקדשא גופא מתחללת והכי נמי, בתולה בעלמא לא נתחללה בביאת נשיא הארץ. אבל **את דינה בתו.** היינו טומאה. **והחריש.** שירא לצעוק כשהוא בעצמו. ואם היה שומע קודם שטמא היה מוסר נפשו עליה כמבואר ברבה ויובא להלן י"ז דבנוהג שבעולם אדם מוסר עצמו על בנותיו יהרג או נהרג. אבל אחר שכבר טמא לא היה כדאי למסור נפשו כשהוא בעצמו. וסיפר זאת הכתוב דאלו צעק תחלה לא הגיעו שכם וחמור עם דברי פיוסים כאלו.

פרק לד, ו

ו וַיֵּצֵא חֲמוֹר אָבִי-שָׁכֶם אֶל-יַעֲקֹב לְדַבֵּר אִתּוֹ:

ויצא חמור וגו' לדבר אתו. באו אל יעקב עד שלא באו האחים. ומשום הכי הפסיק הכתוב בסיפור של ובני יעקב בין ויצא חמור ובין וידבר חמור. ללמדנו שבא חמור ליעקב תחלה קודם שבאו הבנים. וכשבאו מצאו אותו מדבר לשון רכה על כן לא יצאו בני יעקב בחרון אף. והכל היה בהשגחה נסתרת שיבא סוף מעשה כפי שהיה במחשבה תחלה.

פרק לד, ז

ז וּבְנֵי יַעֲקֹב בָּאוּ מִן-הַשָּׂדֶה כְּשִׁמְעֵם וַיִּתְעַצְבוּ הָאֲנָשִׁים וַיַּחַר לָהֶם מְאֹד כִּי נִבְלָה עֲשָׂה

בישראל לשכב את-בת-יעקב וכן לא יעשה:

ויתעצבו האנשים. עצבון הוא שפלות בעיני עצמם כאלו המה אשמים בדבר שהגיע להם דבר מכוער כזה.

ויחר להם מאד. נצטערו על שעשה להם שכם דבר עול כזה והוא שני דברים. ומפרש הכתוב טעם שניהם. **כי נבלה עשה בישראל לשכב את בת יעקב.** שאפילו היה הדבר מצוי לאנס בתולה, מכל מקום לא היה הדיוט תופס בת מלכים ושרים. מפני יראת המעלה והעונש. והנה אף על פי שלא היה לשכם לירא מפני גבורת יעקב ובניו, שהרי לא ידע מגבורתם, והוא נשיא הארץ, מכל מקום היה לו לירא מבני המעלה וקדושת יעקב. וכאשר לא נפל עליו פחת המעלה אין להאשימו גם כן כל כך. כי אם את עצמם. שלא נתקיים בהם וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליהם וייראו מהם. אם כן נתעצבו על רוע הנהגתם שאירע דבר נבלה כזה באומה ישראל. ומפרש עוד על מה חרה להם על שכם.

וכן לא יעשה. עיקר אותו מעשה לא היה נעשה. שאף על גב שהיו שטופים בזמה מכל מקום לא היה באונס ובזה האופן ואם כן העביר עליהם הדרך אפילו בלי יראת המעלה משום הכי חרה להם על שכם, ונצטערו על זה. ועיין כיוצא בזה להלן מ"ה ה'.

פרק לד, ח

ח וַיִּדְבֹר חֲמוֹר אֶתְּךָ לְאָמֵר שְׂכָם בְּנֵי חֲשָׁקָה נִפְשׁוּ בְּבִתְּכֶם תָּנוּ נָא אֶתְּךָ לּוֹ לְאִשָּׁה:
לוֹ לְאִשָּׁה. לא סיפר ששכבה בזנות אלא מבקש על להבא שיתנו אותה לו לאשה בדרך אישות כנהוג.

פרק לד, ט

ט וְהִתְחַתְּנוּ אֶתְּנוּ בְּנֹתֵיכֶם תִּתְּנוּ-לָנוּ וְאֶת-בְּנֹתֵינוּ תִקְחוּ לָכֶם:
והתחתנו אתנו. בנו מיבעי, כמו לא תתחתן בם וכן הרבה. אלא בשביל שראו ואתם עם בפני עצמם רחוקים מבני אדם כמו שכתבתי לעיל. ואמרו והתחתנו התערבו עם כל אומות העולם אתנו. על ידינו שתתערבו עמנו תהיו מקורבים לכל אומות העולם.
בנותיכם תתנו לנו. לא פירשו לאשה כמו שפירשו בדבריהם לאנשי עירם את בנותם נקח לנו לנשים. אלא באשר הבינו כי הנהגת עם ישראל משונה מהם ועל כן יושבים בדד בפני עצמם ואמרו כי אינו ראוי להקפיד על הנשים. אלא בנותיכם תתנו לנו לפי הנהגותינו, ואת בנותינו תקחו לכם לפי הנהגה שלכם. ומשום הכי תלו הנשואין ברצון שלהם. באשר הם המקפידים לצאת משיטת כל אומות העולם. אמרו שאינו ראוי להקפיד אלא בראשי הבית המה האנשים.

פרק לד, י

י וְאֶתְּנוּ תִשְׁבוּ וְהָאָרֶץ תִּהְיֶה לְפָנֵיכֶם שְׁבוּ וּסְחָרוּהָ וְהֶאֱחָזוּ בָּהּ:
ואתנו תשבו. בחברתנו ואינו כמו משמעות שבה עמדי. וישב עמו דפירושו בעסקיו. אבל אתנו משמעו שלא תהיו נפרדים ומרוחקים ממנו.

שבו וסחרוהו. תסבבו לקנות תבואת הארץ ולמכור לחוץ, או להביא מן החוץ ולסבב בארץ למכור ליחידים.

והאחזו בה. לקנות נחלה ולהיות כתושבים.

פרק לד, יא

יא וַיֹּאמֶר שָׁכֶם אֶל-אָבִיהָ וְאֶל-אֲחִיהָ אֲמַצְא-חֵן בְּעֵינֵיכֶם וְאֲשֶׁר תֹּאמְרוּ אֵלַי אֲתָן:

אמצא חן בעיניכם. הוא לא נכנס בדברים אשר לכלל המדינה אלא בשל עצמו. לאמר דאפילו אין העניין מתקבל להתחתן ביושבי הארץ, מכל מקום עמו ייטיבו מפני הרבות מוהר ומתן.

פרק לד, יב

יב הָרְבוּ עָלַי מְאֹד מִהֵר וּמִתָּוֶן וְאֲתַנְּה כַּאֲשֶׁר תֹּאמְרוּ אֵלַי וּתְנוּ-לִי אֶת-הַנֶּעֱרָךְ לְאִשָּׁה:

כאשר תאמרו אלי. תיכף. לא בהבטחה שאתן אח"כ אלא מיד. ועיין לעיל יב, ד.

פרק לד, יג

יג וַיַּעֲנוּ בְנֵי-יַעֲקֹב אֶת-שָׁכֶם וְאֶת-חַמּוֹר אָבִיו בְּמִרְמָה וַיִּדְבְּרוּ אֲשֶׁר טָמְא אֶת דִּינָה אֲחֹתָם:

במרמה. הודיע הכתוב בזה לאמר כי לא עלה על דעתם להסכים להנחה זו שלא להקפיד בעניני הדת הנוגעים לחיתון. אבל מתחלה לא דברו אלא במרמה. ועוד עיין בסמוך.

וידברו. בלשון עז מתחלה דברו רתת.

אשר טמא את דינה אחתם. הראו לו לדעת כי ביאת שכם בתורת זנות היא טומאה לפי קדושת ישראל. על כן המה אינם מתרצים לבקשת שכם בשום אופן. אבל לבקשת חמור שהיא כללית **על זה** עונים בנחת.

פרק לד, יד

יד וַיֹּאמְרוּ אֲלֵיהֶם לֹא נוּכַל לַעֲשׂוֹת הַדְּבָר הַזֶּה לְתַת אֶת-אֲחֹתְנוּ לְאִישׁ אֲשֶׁר-לוֹ עָרְלָה כִּי-

חֲרָפָה הוּא לָנוּ:

לתת את אחתנו. אם את דינה או מי שבאת לחסות תחת כנפי ישראל. והרי היא אחותנו. אי אפשר להיות נשואה לערל.

לאיש אשר לו ערלה. משמע אם היה האיש מהול אפילו אין כל עמו נימולים שוב לא לחרפה היא להם אבל מכל מקום אינו ברצון באשר אי אפשר להיות לעם אחד. והיה בזה הלשון לשון מרמה כמו שיבואר.

פרק לד, טו

טו וְאֶדְבַּזְאֵת נְאוֹת לְכֶם אִם תִּהְיוּ כְּמִנּוּ לְהַמְלֵל לְכֶם כָּל-זָכָר:

אך בזאת נאות לכם. להתחתן ולישב אתכם ברצון.

פרק לד, יז

יז וְאִם-לֹא תִשְׁמְעוּ אֵלֵינוּ לְהַמּוּל וְלִקְחָנוּ אֶת-בְּתוּלָנוּ וְהִלְכָנוּ:

ולקחנו את בתנו. היא דינה ביחוד. ורמזו שהיא כבת לכולם למסור נפשם עליה, כדרך האב שמוסר נפשו על הבת כדאיתא במדרש (תנחומא וירא, יב) והביא הרמב"ן **פרשת וירא** (יט, ח) בנוהג שבעולם אדם מוסר עצמו על בנותיו ועל אשתו יהרג או נהרג והחכימו לאמר (**פסוק**, יד) לאיש אשר לו ערלה ולא אמרו לעם ערל, משום שאולי לא יתרצו כל העיר להמול ואם כן יהיו נלחמים עמהם. ורצו שיהא שכם עכמה פעמים מל עצמו. ולא יהי למשא עליהם ליקח את דינה בחזקה, שהרי כל העיר לא ימסרו נפשם בדבר כמו שכם עצמו. וכן היה ששכם מל עצמו תחלה כמו שיבא.

פרק לד, יח

יח וַיִּטְבּוּ דְבָרֵיהֶם בְּעֵינֵי חָמוֹר וּבְעֵינֵי שָׁכָם בֶּן-חָמוֹר:

ובעיני שכם. אם הוטב הדברים בעיני חמור מכל שכן בעיני שכם אלא כמו שכתבתי שהבין שאם ימול עצמו שוב אין הדבר רחוק כל כך, אף על גב שדברו עמו רתת מכל מקום בטח שיפייס אותם במה שמל עצמו ועושה דבר גדול כזה בשביל שחפץ בבת יעקב. והיא כפרה על העדר כבודם.

פרק לד, יט

וְלֹא-אַחַר הַנְּעַר לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר כִּי חָפֵץ בָּבֵת-יַעֲקֹב וְהוּא נִכְבָּד מִכָּל בֵּית אָבִיו:

ולא אחר הנער לעשות הדבר. היינו למול את עצמו גם טרם דיבר עם אנשי העיר ולא ידע אם יסכימו לדבר. מכל מקום הוא הראה לדעת כי חפץ בבת יעקב. ולא מצד שהיא יפת תואר. **והוא נכבד.** וזה היה האות עד כמה השכיל על מעלת הרוממות של יעקב שאף על גב שהוא נכבד מכל בית אביו.

פרק לד, כא

כא הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה שְׁלָמִים הֵם אֲתָנוּ וַיָּשְׁבוּ בְּאֶרֶץ וַיִּסְתְּרוּ אֶתְּהָ וְהָאֶרֶץ הִנְּה רַחֲבַת-גִּדִּים לַפְּנִיָּהֶם אֶת-בְּנֹתָם נָקַח-לָנוּ לְנָשִׁים וְאֶת-בְּנֹתֵינוּ נָתַן לָהֶם:

שלמים הם אתנו. חותני הגאון ז"ל היה מפרש. אם המה אתנו אז הננו שלמים, שכל מדינה חסר לה גידולי ארץ אחרת, ונדרש לזה אנשים המוכשרים לסחור ולקנו תבואת הארץ שהותר מצרכיה ולהביא גידולי חו"ל. ואמרו שהעברים מוכשרים יותר ממנו ואם כן רק אם המה אז אתנו הננו שלמים, הלא הארץ רחבת ידים - יש לה גידולים למותר והמה יסחרוה.

פרק לד, כג

כג מקנהם וקנינם וכל-בהמתם הלוא לנו הם אך נאותה להם וישבו אתנו:
 וכל בהמתם. שאינו בכלל מקנה כמו חיות בני תרבות ועיין בספר במדבר לא, ט. לא, ל

פרק לד, כד

כד וישמעו אל-חמור ואל-שכם בנו כל-יצאי שער עירו וימלו כל-זכר כל-יצאי שער עירו:
 וימלו. חמור ושכם ואנשי ביתם נמולו כבר ונרפאו. ויכלו אח"כ למול את בני העיר. ועיין בסמוך
 פסוק כ"ו.

כל יצאי שער עירו. כל בני עירו או אנשי עירו מיבעי. אלא לא היו מדברים אלא עם אנשים
 הבאים בשער העיר שהוא בית האסיפה לכל דבר. מה שאין כן הדיוטים שאין בהם דעת
 לשמוע עניין. ואך המה עיקר העיר שמעו. וגם במעשה המילה חזר ופירש הכתוב וימולו כל
 יצאי שער עירו. אבל הדיוטי העיר עוד לא מלו ומכל מקום לא חשו שמעון ולוי.

פרק לד, כה

כה ויהי ביום השלישי בהיותם פאבים ויקחו שני-בני-יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש
 חרבו ויבאו אל-העיר בטח ויהרגו כל-זכר:

שני בני יעקב שמעון ולוי. תיבת שני מיותר. ובנדב ואביהוא כתיב ויקחו בני אהרן נדב וגו'.
 ובא ללמדנו דאף על גב שנתאחדו בכעס גדול להחריב עיר ומלואה וגם התאחדו להביא
 עצמם לידי סכנה עצומה. מכל מקום היו שנים. היינו ששונים היו בדעת המבעיר את האש
 הזו. אחד בא בדעת אנושי המקנא לכבוד בית אביו, המביא לאש כזאת, והוא אש זרה
 כידוע. ואחד בא בדעת קנאת ה' בלי שום פניה ורצון היה אש שלהבת יה. ומכל מקום מאש
 כזה גם כן יש להזהר הרבה לכיין המקום והזמן. ובלא זה היא מקלקלת הרבה. ויעקב אבינו
 פירש בתוכחתו שתי הדעות שהיה בזה ולא הסכים גם לאש המעולה, כאשר יבואר בפר' ויחי.

(הרחב דבר: והנה ישעיה הנביא (סג, יז) אמר למה תתענו ה' מדרכיך תקשיח לבנו מיראתך
 שוב למען עבדיך שבטי נחלתך, למצער ירשו עם קדשך צרינו בוססו מקדשך. ואיתא ברבה
 להלן פ' (פד, יח) ר' יהושע בן ביתוס א' בשם ר' יהודה בר סימון, כתיב למה תתענו וגו'
 כשרצית נתת בלבם לאהוב. וכשרצית נתת בלבם לשנוא. פירוש לאהוב הוא במעשה דינה
 שאהבה יתירה הראו לדינה, ולשנוא הוא במעשה יוסף. והעירו בזה דשני מעשיות הנפלאים
 מעשה שכם ומעשה יוסף אף על גב שנחשב לחטא וגם נענשו על זה בכל זאת המה עבדי ה'
 לא היו ראויים לזה. אם לא שבעיקר שני הענינים היה בהשגחה ורצון עליון ית' שיהיה כך. וזה
 העיר בלבם באותה' שעה אהבה ושנאה יתירה כזו. ולאחר שעברה אותה שעה התבוננו
 ונתחרטו כמו שדייקו ברה שם יע"ש. ודקדקו חז"ל כל זה מלשון למה תתענו. שוב למען
 עבדיך שבטי נחלתך משמע שהקב"ה מביא לפרקים עניין שמביא להתעות. וכן היה בשבטי
 יה. והדבר מובן דזה הדרוש אינה אלא כונה שניה בפסוק כדרך דרשות חז"ל אבל מזה נבוא

למשמעות הפסוק שהסמיק ישעיה שוב למען עבדיך וגו' ולא אמר שוב למען אברהם יצחק ויעקב. היינו משום דיש שני אופנים שהחטא נעשה. א' שהוא מקלקל מעשיו ע"י שהוא תועה בדרך ה'. ואינו בא חשבון יפה בדרך חסידות שהיא חכמה עמוקה וכמו שכתבתי בספר דברים (לג,ח) בפסוק תמיך ואוריך לאיש חסידך. וב' כמשמעו ע"י חסרון ביראת ה'. ובזמן שבהמ"ק היה קיים הייתה ביאה לבהמ"ק תועלת לשני אופנים דמי שהוא תועה בדעות כשבא למקום מקור הקדושה נסתתמו טענותיו מה שאין כן כשהוא אחוז בדרך אמונה היה שואב שם מרוח הקודש. ומי שמחוסר יראת ה' כשבא לבהמ"ק היה משיג פחד ומורה המקום. על כן כשראה ישעיה חורבן בהמ"ק צעק למה תתענו ה' מדרכיך אתה גורם שנהיה תועים מדרכיך וגם תקשיח לבנו מיראתך להיות חסרים יראת ה' ע"י מה שצרינו בוססו מקדשך והזכיר שוב למען עבדיך שבטי נחלתך שגם המה באו ליד מעשה רע. א' ע"י שהיו תועים בדרך יראת ה' וב' ע"י חסרון יראת ה' בשעה זו. הרי שגם אנשים כאלו נדרשים לעזר ה'. ובענין שהיה הרצון שיעלה כך כמו שכתבתי לעיל, על כן הוסר העזר ובאו לידי כך ואח"כ לידי צער גדול. בזכותם תחוס לשוב לבהמ"ק ולא נהיה תועים ולא נקשיח לבנו מיראתך. ועוד עיין להלן ל"ז י"ב מה שכתבתי שם).

פרק לד, כו

כו וְאֶת-חֲמֹר וְאֶת-שָׁכֶם בְּנוֹ הָרְגוּ לְפִי-חָרָב וַיִּקְחוּ אֶת-דִּינָה מִבֵּית שָׁכֶם וַיֵּצְאוּ:

ואת חמור וגו' הרגו לפי חרב. ייחד הפסוק אותם בפני עצמם. וגם בשנוי לשון לפי חרב. דחמור ושכם מלו עצמם איזה ימים קודם שפתו את כל העיר. ואם כן ביום השלישי של כל אנשי העיר היו המה בריאים. ומכל מקום הרגום במלחמה ממש והיינו לפי חרב. כמו בעמלק תיבת לפי חרב. מה שאין כן באנשים כואבים לא נצרכו לכך.

פרק לד, כז

כז בְּנֵי יַעֲקֹב בָּאוּ עַל-הַחֲלָלִים וַיִּבְזוּ הָעִיר אֲשֶׁר טָמְאוּ אַחֲוֹתֵם:

אשר טמאו אחותם. כתיב טמאו בלשון רבים בשביל שאירע ע"י מה שיצאו בקיבוץ בנות הארץ ויצאה דינה לראות ומגלגלין חוב ע"י חייב. ומשום הכי נקראו אשר טמאו אחותם שהמה טמאו.

פרק לד, כח

כח אֶת-צִאֲנָם וְאֶת-בְּקָרָם וְאֶת-חֲמֹרֵיהֶם וְאֶת-אֲשֶׁר-בְּעִיר וְאֶת-אֲשֶׁר בְּשַׂדֵּה לָקְחוּ:

את צאנם ואת בקרם וגו' ואת אשר בעיר. היינו בהמות יחידות שיש ביד איש. שלא שייך לומר על יחידה צאן או בקר ועיין ס' שמות כ"א ל"ז.

עלה בית אל ושב שם. כבר נתקשה הרמב"ן מה זה ושב שם ישיבה זו מה היא. והנראה, משום שהיה ליעקב תיכף בבואו לבית אל להקים נדרו, היינו להציב מצבה, והיה בתורת תודה על העבר, ולעשר כל אשר לו לקרבנות. אבל הקב"ה הודיעהו שקודם שיביא נדרו יש לו להתפלל על ההוה, שהרי הוא בעת צרה, ולזה א"ל ושב שם. לא ימהר להקים המצבה אלא יתעכב. וכבר כתב הרא"ש בסוכה פ"ד דישיבה משמעו כמה פעמים עכבה. ותחלה **ועשה שם מזבח** שהוא מסוגל יותר לתפלה ממצבה, ומצבה היה מסוגלת יותר לתודה או להשיג רוח הקודש בלי צורך תפלה, וכמו שהעמיד משה רבינו שתיים עשרה מצבה בהר סיני. אבל לתפלה מסוגל מזבח יותר, כמו שעשה אברהם אבינו בכל מקום העמיד מזבח ואח"כ כתיב ויקרא שם שהוא תפלה כמו שכתבתי שם ורמז לו ה' עוד באמרו. **לאל הנראה אליך בברוך וגו'.** והיית בעת צרה והתפללת על העתיד, כן תעשה עתה. וכן עשה יעקב לא הזדרז בבית אל להקים נדרו ולהציב מצבה אחר המזבח עד אשר עברו ימי הבכיה על דבורה ורבקה ואח"כ בא הדבור. ואח"כ כתיב ויצב יעקב מצבה וגו' (פסוק, יד) שהוא הנדר אלא שעשה כדבר ה' ושומר **ושב שם.**

ומכאן יש ללמוד שמי שאירע לו צרה ונמלט ממנה ונצרך להביא תודה או לברך הגומל, ועד שלא הגיע לזה אירע לו צרה אחרת, אין לו להביא תודה או לברך הגומל עד שיהיה ניצל גם מאותה צרה שהוא נכנס שנית.

פרק לה, ב

ב וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל-בְּיָתוֹ וְאָל כָּל-אֲשֶׁר עִמּוֹ הִסְרוּ אֶת-אֱלֹהֵי הַנֹּכַר אֲשֶׁר בְּתַכְכֶּם וְהִטְהַרוּ וְהַחֲלִיפוּ שְׂמֹלְתֵיכֶם:

הסרו את אלהי הנכר אשר בתוככם. ולא צוה על תשמישי ונוי עבודה זרה, כמו שעשו ומסרו גם את הנזמים אשר באזניהם. היינו משום שיעקב לא הזהירם אלא על עבודה זרה ממש, שאם הגיע לידם עד שלא נתבטלה שוב אי אפשר לבטלה מהתורה כמו שכתבתי בספר דברים (ז, כה). ונקרא חרם ומסלק השראת שכונה, כמו שאמר ה' ליהושע (ז, יב) לא אוסיף להיות עמכם אם לא תשמידו החרם מקרבכם וידוע דעבודה זרה כתיב בה כי חרם הוא (דבר' ז, כו) מה שאין כן תשמישי עבודה זרה אפשר לבטלה אפילו כבר הגיע לידם, כמבואר ביו"ד סי' קמ"ו ס"ב. ואמר יעקב **אשר בתוככם** ואל אמר אשר בידכם, כמו שכתוב במעשה ויתנו אל יעקב את כל אלהי הנכר אשר בידם. באשר שברור היה ליעקב שלא היה ביד בניו עבודה זרה שלא נתבטלה מקודם. אלא **אשר בתוככם** - יוכל להיות כי עוד נמצא בקרב השבי שלקחו משכם עבדים ושפחות איזה עבודה זרה שלא נתבטלה עדיין.

והטהרו. בטבילה.

והחליפו שמלתיכם. שמלה בכל התורה הוא בגד העליון לבדו משום הכי מפרש בתרגום אונקלוס בפרשת יתרו וכבסו שמלתם ויחווורון שמשמעו כיבוס לשם נקיות, ולא תרגם ואצטבעו שהוא בכל מקום משמעו טבילה לשם טהרה והיינו מדכתיב שמלתם. ואי הוי המצוה

לטובול מטומאה. הרי כל הבגדים שוים, והיה ראוי לכתוב וכבסו בגדיהם. אלא בשביל כבוד היום, שאין צריך אלא בגד עליון. והכי נמי דייק והחליפו שמלתיכם ולא בגדיכם מבואר שהוא משם כבוד המקום והיום שיעמדו לפני ה'.

פרק לה, ג

ג וְנִקְוָמָה וְנִעְלָה בֵּית-אֵל וְאָעֲשֶׂה-שָׁם מִזְבֵּחַ לְאֵל הָעֵנָה אֹתִי בַיּוֹם צָרְתִי וַיְהִי עִמָּדִי בְּדֶרֶךְ אֲשֶׁר הִלְכְתִּי:

לאל העונה אותי ביום צרתי וגו'. ביאר להם שאינו הולך להקים נדרו ולהביא תודה על העבר אלא לתפלה כמו שענה אותי ביום צרתי. כן יענני עתה כשצר לי. והוא ביאר יותר משביאר הקב"ה ליעקב שאינו מוכח כוונת הקב"ה אלא מדאמר ועשה שם מזבח ולא מצבה שנדר. וכן ממה שאמר הנראה וגו'. אבל יעקב הוסיף לקח והבין כוונתו של הקב"ה וביאר הכוונה לבניו ולכל אשר עמו ואמר העונה בלשון הוא ולא אמר שענה. אלא שכמו כן יענה אותו עתה.

פרק לה, ד

ד וַיִּתְּנוּ אֶל-יַעֲקֹב אֵת כָּל-אֱלֹהֵי הַנֶּכֶר אֲשֶׁר בְּיָדָם וְאֶת-הַנְּזָמִים אֲשֶׁר בְּאֲזְנֵיהֶם וַיִּטְמְנוּ אֹתָם יַעֲקֹב תַּחַת הָאֵלָה אֲשֶׁר עִם-שָׂכָם:

את כל אלהי הנכר. הוסיפו על צווי יעקב ומסרו כל אלהי הנכר אפילו אותם שבטלו קודם שבא לידם. ומשום הכי מסיים. **אשר בידם.** דאחר שבטלו כבר רשאים היו לאוחזם בידם ומכל מקום מסרו והוסיפו עוד **ואת הנזמים וגו'.** המה תשמישי עבודה זרה שאפשר לבטל גם עתה מכל מקום הכל מסרו ליעקב, שלא יראה ולא ימצא זכר עבודה זרה באותו מעמד. **ויטמן וגו'.** אותם שכבר נתבטלו ומותרים בהנאה משום הכי לא שרפם ולא קברם אלא טמנם כדי לחזור וליטלם כשיצאו מבית אל.

פרק לה, ה

ה וַיִּסְעוּ וַיְהִי חֲתַת אֱלֹהִים עַל-הָעָרִים אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיהֶם וְלֹא רָדְפוּ אַחֲרַי בְּנֵי יַעֲקֹב: **ויהי חתת אלהים.** לא זכו לא לחרב של אברהם אבינו ולא לשלום של יעקב. כי לא התפללו עדיין. אבל מכל מקום שומר ישראל אינו עוזב ח"ו לגמרי אלא עומד מרחוק ושומר וכמו שכתבתי בחבורי רינה של תורה בביאור שה"ש ד' ו'. ובספר דברים פרשת וילך (לא,ו) הכי פירושו לא ירפך וגו'.

פרק לה, ו

ו וַיָּבֵא יַעֲקֹב לּוּזָה אֲשֶׁר בְּאֶרְץ כְּנַעַן הוּא בֵּית-אֵל הוּא וְכָל-הָעַם אֲשֶׁר-עִמּוֹ: **אשר בארץ כנען.** מיותר והוא משום דיש עוד עיר דשמה לוז אצל בית אל שהיה שמה גם אח"כ לוז כמבואר בספר יהושע ט"ז ב' ויצא מבית אל לוזזה. והאי בית אל היא הנקרא שמה

לזו תחלה כדכתיב בספר שופטים (א,כג) ויתירו בית יוסף בבית אל ושם העיר לפנים לזו ולזו השניה אינה בארץ כנען אלא בפריזי וכדומה. משום הכי כתיב שבא אל לזו אשר בארץ כנען אשר היא כהיום בית אל.

פרק לה, ז

ז וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא לְמָקוֹם אֵל בֵּית-אֵל כִּי שָׁם נִגְלוּ אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים בְּבָרְחוֹ מִפְּנֵי אַחִיו: וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ. ולא כתיב וישב שם. והוא כדברינו במשמעות ושב שם אינו אלא העכבה מלהקים מצבה ונדרו.

וַיִּקְרָא לְמָקוֹם אֵל בֵּית אֵל. אל הוא מדת הרחמים של השגחה עליונה, כדתיא במכילתא ויבוא בפסוק ט"ו ויקרא למקום שכאן מתנהג הקב"ה ברחמים.

כִּי שָׁם נִגְלוּ אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים בְּבָרְחוֹ וּגו'. שראה כאן מלאכים עולים ויורדים הכל הוא כדי להשיגח ולשמרו בעת צרה בשעה שברח מפני עשו, ועל כן מצפה לישועה ורחמים גם היום בעת שהוא בצרה. ועוד עיין פסוק ט"ו מה שכתבתי שם.

פרק לה, ח

ח וַתָּמֶת דְּבָרָה מִיִּנְקַת רַבָּקָה וַתִּקְבֹּר מִתַּחַת לְבֵית-אֵל תַּחַת הָאֱלוֹן וַיִּקְרָא שְׁמוֹ אֱלוֹן בְּכוֹת: אֱלוֹן בְּכוֹת. ידוע פירש רש"י בשם המדרש שבכו כאן גם על רבקה. ויש להבין אמאי לא פירש הכתוב שבכו אלא ברמז. אבל העניין דלא נזכר בכתוב אלא מה שהדין כך ומשום הכי באברהם אבינו כתיב שהלך לספוד לשרה ולבכותה שכך הדין לבכות על שבעה קרובים וכן כאן במות דבורה שהיא כדין אדם כשר שהחובה לבכות עליו בפניו משום הכי כתיב שבכו על דבורה. אבל על רבקה שהיה שלא בפני המת ולא היה מחויב לבכות עליה אלא יעקב בנה ולא כולם על כן לא כתיב בכיה זו.

(הרחב דבר: איברא נרמז מכל מקום בכיה שעליה גבי בכיה של מצוה שעל דבורה שבאמת לא היה דבר שיתעורר לשבטים בכיה על דבורה ואי אפשר לבכות בלי התעוררות אבל משהגיע השמועה של רבקה בכו מרוב צער שלא זכו לראות הורתם שאהבה אותם ואותה הבכיה הייתה לפני דבורה, ועלה דמעות אלו של רשות למצוה כאלו בכו על דבורה, שהרי מכל מקום היה לכבוד לדבורה במה שבכו עליה במותה. והיינו דאיתא בשבת דף ק"ה ב' כל המוריד דמעות על אדם כשר הקב"ה סופרן ומניחן בבית גגזיו. שנאמר נודי ספרתה אתה שימה דמעתי בנאדך הלא בספרתך(תהל"ו, ט) ופירש נודי היינו צרת עצמו, שהיה דוד המלך נע ונד. וכשהזדמן לפניו אדם כשר שמת היה בוכה ומתאבל לפניו על נודו. ואמר שישים ה' דמעתו בנאדו אף על גב שדמעתי היו על צרותיו מכל מקום כיון שהיה על אדם כשר, ואמר הלא בספרתך היינו בשני ספרים [ואף על גב דלא כתיב יו"ד סימן הרבים במלת בספרתך אבל כיון שהוא שם הקיבוץ בא גם על רבים בלשון יחיד] מבואר זה הכלל חדא כאן וחדא

בספר ויקרא (י,ו) הכי פירושו ויבכו את השרפה וגו' כמו שכתבתי שם. והנה גם כאן היה מיתת והבכיה על דבורה לכפרה על עון דינה ושמעון ולוי. ואח"כ נתפייס ה' והגיע לדברי רצון (וברכה).

פרק לה פסוק ט

ט וַיִּרְא אֱלֹהִים אֶל-יַעֲקֹב עוֹד בָּבֹאוּ מִפְּדֵן אָרֶם וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ:

וירא וגו' עוד. דאף על גב שנדבר ה' עם יעקב זה שתי פעמים, חדא בפדן ארם (לעיל לא,ג). והשנית בשכם מכל מקום לא היה בגלוי שכינה שהרי לא כתיב שם וירא. אלא ויאמר ה' אל יעקב. אבל כאן נגלה אליו ה' כמו שהיה בשעת החלום שראה והנה ה' נצב עליו והיינו לשון עוד. דמשמעו עוד הפעם.

ויברך אתו. ברכת תנחומים. ונכללת בזה כונה מיוחדת לפרש דבר ה' כמו שיבואר.

פרק לה, י

י וַיֹּאמֶר-לוֹ אֱלֹהִים שְׁמֶךָ יַעֲקֹב לֹא-יִקְרָא שְׁמֶךָ עוֹד יַעֲקֹב כִּי אִם-יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ וַיִּקְרָא אֶת-שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל:

שמך יעקב. ודאי שמך יעקב. שמורה על הליכות הטבע כמו שאמרו בספר תולדת (כה,כו) דלהכי אחז בעקב עשו. דאלו לפי הנהגה נסית לא היה צריך לאחוז בעקב עשו כמו שאמר המלאך ליעקב לעיל ל"ב כ"ט לא יעקב יאמר עוד שמך וגו' וביארנו שאמר שלא היה צריך לאחוז בעקב עשו כי שרית עם אלהים וגו'. ואמר לו ה' דמכל מקום ודאי שמך יעקב הנך צריך לזה השם שלא הכל ראויים לנס ולהשתרר עם אלהים ועם אנשים. אבל **לא יקרא וגו' כי אם ישראל יהיה שמך.** לא יהיה נקרא שם יעקב לבדו כי גם ישראל יהיה שמך. ולכן אמר עוד הפעם **שמך** אשר הוא מיותר, זה בשביל שני שמות שבכל דור יהיו מכל מקום אנשים שיהיו מוכשרים לנס וראויים להקרא ישראל.

כל זה אמר לו על כלל אומה הישראלית, ועדיין איני יודע יעקב עצמו אם הוא ישראל אשר בו יתפאר במדת תפארת, כמו שאמרו לעיל ל"ג כ' דבשביל זה נענש יעקב שקרא עצמו בזה השם ועתה **ויקרא את שמו ישראל.** שיהא הוא בעצמו נקרא ישראל באשר הוא איש המעלה.

פרק לה, יא

יא וַיֹּאמֶר לוֹ אֱלֹהִים אֲנִי אֵל שְׁדֵי פְרָה וְרִבְיָה גוֹי וְקַתַּל גּוֹיִם ?הֲיָה מִמֶּנָּה וּמִלְכִּים מִחֲלָצִיד וַיֹּאמֶר לוֹ אֱלֹהִים. גם זה היה באותו מעמד אבל באמירה בפני עצמה באשר אין ברכה זו מעניין הקודם דמאמר הקודם היה כולל כל זרע יעקב מה שאין כן מאמר הבא מיוחד על אפרים ומנשה ובנימין כאשר יבואר.

אני אל שדי. ביארנו במאמר יצחק ליעקב ואל שדי יברק אותך ויפרך וירבך והיית לקהל עמים. שנבא לו שתבא לו נבואה זו באל שדי ושם ביארנו טעם זה השם.

פרה ורבה. משמעות הלשון הוא מצוה ואזהרה על יעקב והכי איתא ביבמות (סה,ב) לראיה מזה הפסוק דזכרים מצווים על פריה ורביה ולא נקבות. אבל באמת אינו כן שהרי לא עסק יעקב מכאן ואילך במצות פריה ורביה ובפירוט אמר יעקב ליוסף על זה הנבואה שראה בלז בשם אל שדי ויאמר אלי הנני מפרך והרביתך וגו' ביאר לו שלא היה צוויי אלא ברכה, והיינו שהקדים יעקב ואמר אל שדי נראה אלי בלז בארץ כנען ויברך אתי. פירוש לא שציוני אלא ויברך אתי ולמד יעקב שהפירוש הוא כן מנבואת יצחק שאמר לו (כח,ג) ואל שדי יברך אתך ויפרך וירבך. והיינו שכתבנו לעיל בפסוק ט' דכתיב ויברך אותי שבא הכתוב להודיע כי כן הוא שלא היה צוויי אלא ברכה.

(הרחב דבר: ואחר כל זה יש להבין דרשת הגמרא ביבמות הנ"ל שהוא דרש מלשון פרה ורבה דמשמעו ציווי. הוא לכונה שניה והלכה לדורות שזכרים מצווים על פריה ורביה. ודבר ה' מתפרש גם שלא כעניין הדבור אלא בכונה אחרת כמו שכתבתי בכלל התורה בספר דברים י"ז ט"ז. ועיין מה שכתבתי ס' במדבר י"א י"ט.).

גוי וקהל גוים יהיה ממך. היינו קהל עמים שאמר יצחק ליעקב (כח,ג) ושאמר יעקב ליוסף (מח,ד). ובאמת לשון גוי וקהל גוים כאן אינו כמשמעו בכל מקום דגוי משמעו בכל מקום אומה בפני עצמה ומלוכה בפני עצמה כמו שביארנו כמה פעמים וביחוד הא דכתיב בהנחל עליון גוים (דבר' לב,ח) יע"ש דקאי על שבעים אומות. ואם כן אין מקום כאן לזה הלשון שהרי מעולם לא היה כי אם אומה ישראלית אחת. אבל חז"ל פירשו יפה זה הלשון גוי זה בנימין, וקהל גוים זה אפרים ומנשה. והביאור על זה בא בדבר ה' עצמו שאמר ומלכים מחלצין יצאו.

פרק לה, יב

יב וְאֶת-הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְאַבְרָהָם וְלְיִצְחָק לְךָ אֶתְנַנָּה וְלְזָרְעֶךָ אֶחָרִיד אֶתְּךָ אֶת-הָאָרֶץ:
ואת הארץ אשר נתתי לאברהם וליצחק לך אתננה וגו'. וכל הברכה מיותרת אחרי אשר כבר נתברך יעקב בברכת אברהם וכבר נאמר באברהם בפרק מילה ומלכים ממך יצאו (לעיל יז,ו). מכל שכן ברכת הארץ הובטח יעקב בעצמו בעת החלום. אלא לא באו ברכות הללו כי אם לפרש מהו גוי וקהל גוים יהיה ממך. ופירש לו דגוי הוא לעניין ומלכים מחלצין יצאו. וכמו גוי בפני עצמו יש לו מלך בפני עצמו כך יצא ממך בן שיעמיד מלכים. והיינו שהקים אבנר את איש בשת מדרשה דהאי קרא ולא פירש דקאי על מנשה ואפרים. משום דעל קהל גוים תבא ברכה שניה ואת הארץ וגו' כאשר יבואר ועל כורחך קאי ומלכים וגו' על גוי שהוא בנימין.
ואת הארץ וגו'. בזה פירש ה' ליעקב מהו וקהל גוים. דיעמוד ממך שני בנים שיהיו מחולקים בארץ כמו גוי שיש לו ארץ בפני עצמה מיוחד על שמו. והיינו כשבא יעקב ואמר ליוסף בדבר

מנשה ואפרים א"ל דבר ה' ונתתיך לקהל עמים ונתתי את הארץ הזאת וגו' ולא הודיעו מאמר ה' גוי ולא הברכה של ומלכים. דזה אינו שייך אלא לבנימין.

והנה יעקב אמר לקהל עמים. באשר יש עם בפני עצמו תחת מלוכה אחרת ויש להם גם ארץ מיוחדת ואם כן היה ראוי גם להקב"ה לומר וקהל עמים יהיה ממך. אבל בשביל שאמר ה' גוי לעניין מלוכה שזה אינו אלא בגוי בפני עצמו. משום הכי אמר וקהל גוים אבל יעקב שלא אמר גוי אמר קהל עמים.

אתן את הארץ. מיותר, והכי מיבעי לך ולזרעך אחריו אתננה. אלא בא ללמד ששתי נתיבות וחלוקת הארץ תהיינה, היינו חלוקת יהושע וחלוקת דלעתיד, ובשניהם יהיו מנשה ואפרים מחולקים בשני חבלים, כמבואר בספר יחזקאל (מח,ה) ואף על גב דבשערים לא יהיו מחולקים כדכתיב שער יוסף אחד אבל בחלוקת הארץ יהיו שנים.

פרק לה, יג

יג וַיַּעַל מַעְלֵיו אֱלֹהִים בְּמָקוֹם אֲשֶׁר-דִּבֶּר אֹתוֹ:

ויעל מעליו אלהים במקום אשר דבר אתו. כתב רש"י על במקום אשר דבר אתו. לא ידעתי מה מלמדנו ובאמת כל הפסוק צריך ביאור מה מלמדנו. אלא הכונה הוא לפי מה שכתבתי לעיל (פ,א) דראוי היה ליעקב תיכף בבואו לבית אל להציב מצבה ולהקים נדרו אבל הקב"ה עכבהו עד בוא דברו. היינו שיבין דעת ה' שהגיע שעה רצויה לכך. והנה לשון ויעל מעליו אלהים נתבאר לעיל גבי אברהם אבינו דכתיב בפרשת מילה ויעל אלהים מעל אברהם. שעלה בפעם אחת שלא כדרך הנבואה אשר בכלות דבר ה' עוד הנביא משוקע באלהות איזה שעה עד ששב לאנושותו ולמקומו. ושם היה לצורך מצות מילה וביקש אברהם אבינו על כך כמו שכתבתי בשם מדרש חז"ל (ב"ר מז,ו). והכא גם כן הפירש שאחר דבר ה' וברכתו נסתלקה השכינה מעליו לגמרי. ומזה הבין כי הגיעה השעה להתעסק במצות קיום נדר ולזה סיים הכתוב **במקום אשר דבר אתו** דמי שהוא שקוע בהתבודדות מתהלך אנה ואנה. כעניין דכתיב באלישע במלכ"ב ד, לה וישב וילך בבית אחת הנה ואחת הנה וגו' ואם כן היה יעקב עוד שקוע באלהות אחר דבר ה' לא היה יודע לצמצם מקום הדבור, אבל כאשר נסתלק אלהות מעליו פתאום היה באותו מקום אשר רוח ה' דבר עמו. וידע המקום.

פרק לה פסוק יד

יד וַיַּצַּב יַעֲקֹב מִצְבֵּה בְּמָקוֹם אֲשֶׁר-דִּבֶּר אֹתוֹ מִצְבֵּת אֲבָן וַיִּסֹּד עָלֶיהָ נֶסֶד וַיִּצַק עָלֶיהָ שָׁמֶן: וַיַּצַּב יַעֲקֹב מִצְבֵּה בְּמָקוֹם וְגו' מִצְבֵּת אֲבָן.

שעד כה לא ידע לכיין לא המקום ולא האבן שהיה לפני כ"ב שנה. ועתה הבין שהוא המקום, אבל האבן שהייתה מראשותיו כבר ניתקת ממקומה ולא הכירה, ולקח אבן מאותו המקום ויצב בזה המקום המצומצם ומשום הכי אמר אז יהיה בית אלהים כמו שכתבתי שם.

פרק לה, טו

טו וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶת-שֵׁם הַמָּקוֹם אֲשֶׁר דִּבֶּר אֵתוֹ שֵׁם אֱלֹהִים בֵּית-אֵל:

ויקרא יעקב את שם המקום אשר דבר אתו. פירוש, אותו המקום המצומצם אשר נודע לו עתה כי שם נצב עליו ה' ודבר אתו אז. **אלהים בית אל**. ולא אל בית אל. כמו שקרא תחלה לכל המקום שראה שם המלאכים עולים ויורדים. דשם הוא אות על השגחת ה' שבכל המקום שעומד הצדיק, והכל מתפעלים בשבילו במדת הרחמים. אבל במקום המצומצם של הצדיק סביביו נשערה מאד ובכח הדין הקשה שהוא שם אלהים. וכדתניא במכילתא פרשת בשלח על הפסוק זה אלי ואנוהו אלהי אבי - עמי התנהג במדת הרחמים ועם אבותי במדת הדין.

(הרחב דבר: ולא שרצה יעקב שיהי שם המקום תמיד אל בית אל או אלהים בית אל. אלא הוא אמר בשעת מעמדו שם דזה נקרא כך וזה נקרא כך ומשום הכי כתיב כאן את שם המקום. ואינו כן בכל קריאת שם מקום כמו שכתבתי לעיל כ"ח י"ט. והיינו ללמדינו דלא זה המקום בלבד שעמד יעקב הוא נקרא כן אלא בכל המקום שהצדיק עומד סביביו נקרא בשם אלהים. באשר הקדוש ברוך הוא מדקדק עמו בכח הדין.)

פרק לה, טז

טז וַיִּסְעוּ מִבֵּית אֵל וַיְהִי-עוֹד כְּבֵרֶת-הָאָרֶץ לָבוֹא אֶפְרָתָה וַתֵּלֶד רַחֵל וַתִּקְשֶׁ בְּלִדְתָּהּ:

ויהי עוד וגו'. פגע ביעקב מדת הדין. ונענש באשתו האהובה לו כגופו בשעת הסכנה. **ותלד רחל**. עוד לא ילדה ממש. אלא אחזזה חבלי לידה וכדאיתא בשבת דף קכט,א מאימתי פתיחת הקבר כו'.

פרק לה, יז

יז וַיְהִי בְּהִקְשָׁתָהּ בְּלִדְתָהּ וַתֹּאמֶר לָהּ הַמְיַלְדֶּת אֶל-תִּירְאִי כִּי-גַם-זֶה לִךְ בֶּן:

בהקשתה בלדתה. שגמר הקישוי היה בלידה ממש ובזה הרגע יצאת נשמתה. והייתה יראה שמא מת הולד גם כן כדרך היולדת שמתה שהולד מת קודם כדאיתא בנדה (מד,א) איתא דמעוברת שמתה וולד מיית ברישא על כן **ותאמר לה המילדת אל תיראי שמת הולד. כי גם זה לך בן**. גם זה יהיה לך חוטרא לידך ומרא לקבורך וכפירוש רש"י ערכין ד"ז א' ד"ה ומקרעין. דזמנין דמיקרי דהיא מייתא ברישא או משום דכבר עקר הולד כשיטת התוספות בנדה שם.

פרק לה, יח

יח וַיְהִי בְּצֵאת נַפְשָׁהּ כִּי מָתָה וַתִּקְרָא שְׁמוֹ בֶן-אוֹנִי וְאָבִיו קָרָא-לוֹ בְּנִימִין:

בן אוני. יש בזה שתי משמעויות מלשון צערי כפירוש רש"י ומלשון כחי ואוני שהוא הולד לקח כחה ואונה ששבקה לו.

בנימין. כפירוש רש"י שא"י היא נגב לארם. ודברי הרמב"ן אינם במחילת כבודו כמו שכתבתי לעיל ל"ב ג'. ונראה עוד דימין הוא בדרום א". והוא יחס גדול שמוכשר יותר לתורה וכמו שכתבתי לעיל בפרשת לך (יב,ט).

פרק לה, יט

יט וְתַמַּת רַחֵל וְתַקְבֵּר בְּדֶרֶךְ אֶפְרַתָּה הוּא בֵּית לְחֶם:

ותמת רחל. באשר יולדת התקשתה בלדתה נראית כמה פעמים מתה. ומכל מקום אין זה אלא התעלפות שבא מחמת כאב וחלישות משתדלים להשיב רוחה כן עשו כאן ועסקו עמה הרבה אולי תשוב לחיות אבל ותמת רחל. ותקבר בדרך אפרתה. ולא הביאה אפילו לבית לחם. משום שאי אפשר להשהות קבורת חיה בשום אופן כדאיתא במו"ק (כח,א) אין משהין את הנשים מפני הכבוד לא שנו אלא חיה. ועיין להלן מ"ח ז' שהית' סיבה וכונה מאת ה'.

פרק לה, כ

כ וַיֵּצֵב יַעֲקֹב מַצֵּבָה עַל-קְבֻרָתָהּ הוּא מַצֵּבַת קְבֻרַת-רַחֵל עַד-הַיּוֹם:

קבורתה. על פי דקדוק הלשון קברה מיבעי וכן היה צריך לומר מצבת קבר רחל. וכן בספר דברים (לד,ו) ולא ידע איש את קברתו. קשה, קברו מיבעי. כי בכל מקום נקרא קבר. אלא משום דקבר מיקרי גם לפני קבורה, כמו איש ממנו את קברו, וכמו בקברי אשר כריתי וגו' (נה) אבל אחר קבורה נקרא קברה ע"ש פעולת הקבורה שנצטרף להקבר שהיה קודם גם כן.

פרק לה, כא

כא וַיִּסַּע יִשְׂרָאֵל וַיֵּט אֶהְלֵה מִהַלְאָה לְמַגְדַּל-עֵדֶר:

ויסע ישראל. לפכח צערו ממיתת רחל הלך בדביקות והתבודדות כדרך ישראל ובזה מצא דרך הקודש לקבלוניה בשמחה כדאיתא פרק הרואה (ברכות ס,ב) משום הכי כתיב ישראל.

פרק לה, כב

כב וַיְהִי בְשָׁפֹן יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ הַהוּא וַיִּלְךָ רְאוּבֵן וַיִּשְׁכַּב אֶת-בְּלֵהָהּ פִּילְגֶשׁ אֲבִיו וַיִּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל וַיְהִי בְנֵי-יַעֲקֹב שְׁנַיִם עָשָׂר:

בשן ישראל. בהיות משוקע בעיני אלהות ומסולק מהליכות עולם. על כן אירע מה שאירע עם ראובן. אבל אם היה בבחינת יעקב לא קרה כזה. ופירוש וישכב את בלהה. מבואר בפרשת ויחי שעל כורחך הפירוש שלא היה מעשה ח"ו אלא שמר שלא יבא אביו לחדרה. **וישמע ישראל.** גם זה שמע בעת שהיה בבחינת ישראל על כן השכיל ברוח הקודש שלא נדחה ראובן מחמת זה משום הכי ויהיו בני יעקב שנים עשר אבל אם היה שומע זה בעת שהיה בבחינת יעקב לא היה כן.

פרק לה, כה

כה וּבְנֵי בְלָהָה שְׁפַחַת רַחֵל דָּן וְנִפְתָּלִי:

שפחת רחל. שהייתה מתנהגת נגד רחל כשפחתה וכן זלפה נגד לאה.

פרק לה, כז

כז וּבְיָא יַעֲקֹב אֶל-יִצְחָק אָבִיו מִמְרָא קְרִית הָאֲרָבַע הוּא חֲבֵרוֹן אֲשֶׁר-גַּר-שָׁם אַבְרָהָם וְיִצְחָק:
היא חברון אשר גר שם אברהם ויצחק. הודיע כל זה הכתוב אף על גב שכבר ידוע לנו היטב
מזה ללמדנו שלא דר יעקב ובניו באלני ממרא אלא מתחלה בא לשם שדר שם יצחק אבל
אח"כ עקב דירתו לחברון והיינו בעמק חברון סמוך להעיר אבל אינו מעורב עמהם והא שבחר
להיות דירתו בחברון לא משום רעות זרע ממרא אל משום שגר שם אברהם ויצחק היא העיר
שנתקדשה בתורה ועבודה מימות אבותיו. אבל לא היה לו שם התרועעות עם זרע ממרא
האמורי וכמדת יעקב להיות בדד כמו שאמרו לעיל ל"ג ט"ו וי"ח ולהלן ל"ז א'.

(הרחב דבר: ולא שהיה יעקב מחולק בדעות ח"ו עם אבותיו אברהם ויצחק. אלא שהמה לא
היו מטופלים בבנים לכן ראו טוב לפני ה' להתרועע עמהם וללמדם מעט דרך ה'. מה שאין כן
יעקב שהיה מטופל בבנים ראה טוב להפך דילפי ממקלקלתא יותר ממתקנתא. וכדאיתא ריש
פרק הדר אסור כו' שמא ילמוד ממעשיו כו').

פרק לו

פרק לו, ב

ב עֲשׂו לָקַח אֶת-נְשָׂיו מִבְּנוֹת כְּנָעַן אֶת-עֵדָה בַּת-אֵילֹון הַחֲתִי וְאֶת-אֵהֲלִיבָמָה בַּת-עֵנָה בַּת-
צְבֻעֹן הַחֲוִי:

ואת אהליבמה. היא אשה מאוחרת לבשמת בת ישמעאל. ולא כפירוש רש"י שהיא יהודית
החתית כמבואר לעיל שנשא בת ישמעאל אחר יהודית ובת אילון. והכי מוכן בפרשה זו שהרי
מונה הפסוק תחלה בני עדה ובני בשמת ואח"כ בני אהליבמה. ועוד רואים אנו שבבואם להר
שעיר כבר היה לבני עדה ובשמת בנים. מה שאין כן לבני אהליבמה והיינו משום שהיו צעירים
והא שהביא הכתוב כאן את אהליבמה קודם לבשמת הוא משום שהקדים דעשו נשא נשיו
מבנות כנען ובשמת בת ישמעאל אינה מבנות כנען. והא שלא הביא הכתוב את יהודית
החתית הוא מפני שלא ילדה זכרים וכאן מדבר הכתוב בתולדות עשו.

פרק לו, ו

ו וַיִּקַּח עֵשָׂו אֶת-נְשָׁיו וְאֶת-בָּנָיו וְאֶת-בְּנֹתָיו וְאֶת-כָּל-נַפְשׁוֹת בֵּיתוֹ וְאֶת-מִקְנֵהוּ וְאֶת-כָּל-בְּהֵמָתוֹ
 וְאֶת כָּל-קִנְיָנוֹ אֲשֶׁר רָכַשׁ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיֵּלֶךְ אֶל-אֶרֶץ מִפְּנֵי יַעֲקֹב אַחִיו:
 ואת כל בהמתו. היינו חיות בני תרבות כמו שאמרו לעיל ל"ד כ"ג.

וילך אל ארץ. עוד שלא נתיישב בהר שעיר נתרחק מחברון אל ארץ סתם בלי שם. רק במקום
 שהזדמן קרוב להר שעיר עד שלבסוף וישב עשו בהר שעיר. כן פירש רש"י ומה שהלך מפני
 יעקב ברור שעשו ידע ברכת יצחק ליעקב שנתן לו ברכת אברהם וירושת הארץ. ואף על גב
 שעדיין לא הגיעה השעה מכל מקום התבונן שבהצר לשניהם המקום עליו להפנות וכך כתב
 הרמב"ן.

פרק לו, ט

ט וְאֵלֶּה תִּלְדוֹת עֵשָׂו אָבִי אֲדָוָם בְּהַר שְׁעִיר:

אבי אדום בהר שעיר. כל זמן היותו בא"י לא זכה שיהיו בניו נקראים בשם עם בפני עצמו עם
 אדום כי אם הוא בעצמו נקרא אדום אבל בהר שעיר נקראו בניו עם אדום והוא אבי אדום.

פרק לו פסוק י

י אֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי-עֵשָׂו אֱלִיפַז בֶּן-עֵדָה אֲשֶׁת עֵשָׂו רְעוּאֵל בֶּן-בְּשֵׁמַת אֲשֶׁת עֵשָׂו:

אלה שמות וגו' אליפז וגו' רעואל וגו'. ולא מנה עמהם את יעוש ויעלם וקרח. כי מנה הכתוב
 תחלה רק אלה שהיו כבר לאלופים הרבה. והנראה שלא זכו להיות אלופים אלא אלו שנולדו
 בא"י וזכותא דא"י גרם להם משום הכי לא זכו בני יעוש ויעלם וקרח להיות אלופים כי לא
 נולדו בא"י.

פרק לו, יא

יא וַיְהִי בְּנֵי אֱלִיפַז תִּימָן אוֹמֵר צָפוֹ וְגַעְתָּם וְקִנְזוֹ:

ויהיו בני אליפז. תיבת היו מיותר וכן להלן ואלה היו בני אהליבמה. ועיין מה שכתבתי לעיל
 ט' י"ח וכ"ה ג' שבכל מקום יש בזה כונה והנה כבר דקדקו חז"ל דכתיב נפשות ביתו שלא
 נתאחדו בני עשו עיין רש"י להלן מ"ו כ"ז. והודיע הכתוב בכל זה שהיו כל אלה לזרע בפני
 עצמם. ורק באיזה משך ישבו כולם בהר שעיר ואח"כ נתפרדו הרבה כמו עמלק וזרע צפו
 הלכו לכתים ומהם היו גבורי רומי כידוע ותימן הלך לארץ תימן וכתוב וחתו גבוריך תימן וכן
 הרבה שלא ידענו משום הכי כתב היו שהיו בני אליפז בפני עצמם ובני עדה בפני עצמם ובני
 אהליבמה בפני עצמם.

פרק לו, טז

טז אֱלוֹף-קֶרַח אֱלוֹף גַּעְתָּם אֱלוֹף עַמְלָק אֵלֶּה אֱלוֹפֵי אֱלִיפַז בְּאֶרֶץ אֲדָוָם אֵלֶּה בְּנֵי עֵדָה:

אלוף קרח. ידוע הקושי בזה והנראה דזה מבואר בדה"י דלאליפז היה בן שנקרא תמנע וכבר פירשו הראשונים דותמנע הייתה פילגש קאי תיבת ותמנע גם על פסוק הקודם וקנז ותמנע. אמנם לא נקרא אלוף שלו על שמו משום שלא יתחלף על זרע תמנע אחות לוטן נשיא הארץ. על כן נקרא ע"ש בנו שהיה לו ושמו קרח.

בארץ אדום. וכן כתיב באלופי רעואל. מה שאין כן בבני אהליבמה היינו משום שאלופי אליפז ורעואל היו רק איזה משך בארץ אדום ואח"כ נתרחקו כמו שכתבתי לעיל מה שאין כן בני אהליבמה לעולם המה עיקר אדום בהר שער באשר המה בני שער החורי.

פרק לו, כ

כ אֵלֶּה בְּנֵי-שְׁעִיר הַחֲרִי יִשְׁבִּי הָאָרֶץ לוֹטָן וְשׁוֹבֵל וְצַבְעוֹן וְעֵנָה:

בני שער החרי. הוא מזרע חוי בן כנען כמו שכתבתי לעיל בת צבעון החוי. וכבר בימי אברהם נצטיינה בזרע חוי משפחה אחת ע"ש החורי וכדכתיב ואת החורי בהררם שער.

פרק לו, כא

כא וְדָשׁוֹן וְאַצָּר וְדִישָׁן אֵלֶּה אֱלֹפֵי הַחֲרִי בְּנֵי שְׁעִיר בְּאָרֶץ אֲדוֹם:

בארץ אדום. לפי הפשט משמעו מה שאח"כ היה ארץ אדום. אבל בבראשית רבה ריש פ' זו (עה, ד) איתא הוא אדום וארצו אדומה והביא ראיתא משדה אדום. משמע שעפר הארץ היה אדום ונקראת גם לפני בוא עשו ארץ אדום. ורק אלא נתכנו אדום לענין שיהיו נקראים אחינו ושאר דברים כמו שאמרו בספר דברים ב' ד' וכ"ג ח' והיינו שנקראו גם ע"ש הארץ שהיא אדומה.

פרק לו, כב

כב וַיְהִיו בְּנֵי-לוֹטָן חֲרֵי וְהִימָם וְאַחֹת לוֹטָן תְּמַנֶּע:

ויהיו בני לוטן. ויהיו מיותר. וכן ואלה ואלה כל זה מיותר. ולהלן כתיב אלה בני אצר ולא ואלה. יבא לרמז לנו היאך נתיישבו בהשגחה עליונה בני עשו שמה. מתחלה היו מחולקים בני שער. והיו בני לוטן מסכימים להכניס זרע עשו לשם שהרי התחתנו ונתן אחותו שהייתה מתגדלת אצלו כדכתיב ואחות לוטן תמנע. ואלה מוסיף על הראשונים. ומהם הייתה אהליבמה. אבל מבני אצר והלאה לא הסכימו לזה. ומזה נעשה מחלוקת עד שהורישום זרע עשו.

פרק לו, כד

כד וְאֵלֶּה בְּנֵי-צַבְעוֹן וְאֵיהָ וְעֵנָה הוּא עֵנָה אֲשֶׁר מִצָּא אֶת-הַיָּמִם בְּמִדְבָּר בְּרָעֲתוֹ אֶת-הַחֲמָרִים לְצַבְעוֹן אָבִיו:

ואיה. הוא"ו נוספת כפירוש רש"י. והטעם על זה הוא סיבת ענה דבלא ספק ענה אחד הוא. ואהליבמה יוכיח. ולא כרמב"ן. שכתב שכן דרך לכתוב כמו ואת דינה בתו דאם כן היה לכתוב

ואהליבמה בתו אלא בא הכתוב להודיע שהיא אהליבמה בת ענה שמזכרה לעיל בת ענה בת צבעון. ולפי הפשט לא היה לצבעון בן ולקח לו את ענה אחיו לבן ואח"כ נולד לו איה משום הכי כתיב איה כקודם שהוא בנו העיקר אבל ענה היה גדול וקודם לו. משום הכי כתיב ואיה ללמד שהוא שני לענה.

פרק לו, לא

לא וְאֵלֶּה הַמְּלָכִים אֲשֶׁר מָלְכוּ בְּאֶרֶץ אֲדוֹם לִפְנֵי מֶלֶךְ-מֶלֶךְ לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל:

לפני מלך מלך לבני ישראל. בא להודיע שמה שמבואר בפרשה שלא הוקם מלך מזרע עשו ממש הוא גם בעוד שלא מלך מלך לבנ"י ולא הייתה המניעה מחמת שהיו מלכי ישראל שמים נציבים שלהם באדום ומכל מקום לא זכו זרע אדום להיות מלכים קודם שמלכו מבני ישראל. עד אחר כן היה זרע המלך באדום ואף על גב שמצינו מזרע עשו מלכים בעמלק זה לא היה עיקר מדינת אדום שנקראת על שמו עשו הוא אדום.

פרק לו, מ

מ וְאֵלֶּה שְׁמוֹת אֱלוֹפֵי עֵשׂוֹ לְמִשְׁפַּחְתָּם לְמִקְמַתָּם בְּשִׁמְתָם אֱלוֹפֵי תַמְנָע אֱלוֹפֵי עֲלֹנָה אֱלוֹפֵי יַתֵּת:

למקמתם בשמתם. לפי הפשט ארץ אדום נתחלקה למה מחוזות וכל מחוז לאלוף בפני עצמו והיה מחוז אחד נקראת תמנע וכן כולם.